

Prikaz lika Josipa Broza Tita u udžbenicima povijesti od 1986. do 1998. godine

Kommenović, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:162580>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI**

Marija Komnenović

**Prikaz lika Josipa Broza Tita u udžbenicima povijesti od 1986. do 1998.
godine**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Marija Komnenović

Prikaz lika Josipa Broza Tita u udžbenicima povijesti od 1986. do 1998. godine

(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Povijest i Talijanski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Maja Ćutić-Gorup

Rijeka, prosinac 2018.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Povijesna vrela i literatura.....	3
3. Metodologija rada	5
3.1. Udžbenici povijesti.....	8
4. Nastava povijesti i njezini ciljevi	10
5. O autorima i izdavačkim kućama analiziranih udžbenika.....	12
5.1. Opća obilježja udžbenika SFRJ.....	14
5.1.1. <i>Čovjek u svom vremenu (1987.)</i>	15
5.1.2. <i>Povijest 2 (1986.)</i>	21
5.1.3. <i>Povijest 2 (1990.)</i>	24
5.2. Opća obilježja udžbenika korištenih u Republici Hrvatskoj.....	25
5.3. Podjela udžbenika devedesetih godina.....	26
5.3.1. <i>Povijest 2 (1991.)</i>	26
5.3.2. <i>Povijest za osmi razred osnovne škole (1995.)</i>	31
5.3.3. <i>Povijest za IV. razred gimnazije (1998.)</i>	35
6. Politika i obrazovanje u vrijeme SFRJ	39
6.1. Politika i obrazovanje početkom devedesetih godina	41
7. Kvantitativna analiza udžbenika (grafički prikaz)	43
8. Zaključak.....	48
9. Literatura	50

Sažetak

U ovome radu autorica analizira udžbenike povijesti izdane od 1986. do 1998. godine. U istima se analizira podložnost i učestalost mijena, odnosno tumačenja pojedinih povijesnih događaja, vremena te konkretne ličnosti. Kvalitativno je i kvantitativno proučavan jugoslavenski državnik Josip Broz Tito, kroz događaje koji su obilježili njegovu vladavinu, u dva različita politička sustava. Analizirani sadržaj i građa nalaze se u udžbenicima iz povijesti, od kojih su jedni korišteni u vrijeme SFRJ, a drugi u prvim godinama Republike Hrvatske.

Ključne riječi: udžbenici povijesti, SFRJ, RH, Josip Broz Tito.

1. Uvod

Osnovne polazišne točke valjane nastavi povijesti čine dobro napisani udžbenici i kvalitetni programi nastave povijesti.¹ Nastava je predmeta povijesti vrlo kompleksna i delikatna jer njezini odgojno-obrazovni ciljevi, nerijetko, mogu poslužiti kao političko oruđe, svojevrsna politička propaganda ili ideologija koja se nastoji nametnuti u svijest i podsvijest učenika, koji su, kao recipijenti, u fazi izgradnje vlastite osobnosti, stavova i identiteta.

Namjera je ovog rada istražiti odnos između povijesnih odrednica u školstvu, odnosno u srednjoškolskom te u manjoj mjeri u osnovnoškolskom obrazovanju u udžbenicima iz nastave povijesti tiskanima u Hrvatskoj u konkretnom vremenskom odsječku. Spomenuto se istražuje u vrijeme socijalističke jednostranačke te (tada) novoizabrane hrvatske demokratske vlasti. Ograničeno u vremenskim okvirima, govorimo o kraju osamdesetih te početku i sredini devedesetih godina. Poseban se naglasak stavlja na proučavanje jugoslavenskog političara i državnika Josipa Broza Tita, odnosno poimanje (i prikazivanje) njegovog lika u udžbenicima za srednju i osnovnu školu u spomenutom razdoblju.

Uz premisu važnosti udžbenika u nastavi kao jednog od primarnih izvora znanja, rezultati ovoga rada pokazat će u kojoj mjeri političke okolnosti, ideološka orijentacija i politička situacija utječu na sadržaj tiskanih udžbenika povijesti i samim time na odgoj mladeži te na izgradnju njihovog identiteta.

U radu se najveći naglasak stavlja na proučavanje i analizu pojedinih povijesnih udžbenika i njihovih autora koji djeluju u razmatranom razdoblju od 1986. do 1998. godine. Spomenuto razdoblje karakteriziraju sukobi u novonastalim državama, bivšim sastavnicama korpusa Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (dalje SFRJ). Ključno je pitanje: *U kojoj su mjeri politička događanja na jugoslavenskom tlu utjecala na prikaz lika Josipa Broza Tita u udžbenicima iz povijesti?* Koliko sadržaj udžbenika utječe na formaciju učeničkog (recipijentskog) identiteta i konačno na odnos prema pojedinim povijesnim događajima i ličnostima, koji imaju tendenciju biti drugačije prikazani u različitim udžbenicima unutar kratkog vremenskog odmaka, najčešće od strane istih autora.

¹ Posavec, V. „Povjesničari i „povjesničari““. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sv. XXX., br. 1, 1998., str. 308.

Rad je strukturiran u osam glavnih cjelina. Uz objašnjenje metodološkog pristupa rada, autorica je dala uvid u važnost udžbenika kao nastavnog sredstva te u problematiku i ciljeve nastave povijesti u osamdesetim i u devedesetim godinama. Uz pregled izdavačkih kuća i autora analiziranih udžbenika, istaknuta su i glavna obilježja, ona koja su udžbeničkoj građi davala jugoslavenski i/ili hrvatski predznak (odnosno političku propagandu i ideologiju).

U preposljednjem se poglavlju donosi pregled (ne)umiješanosti vlasti i politike u obrazovni sustav obaju političkih sustava (jednostranačja i višestranačja) i upletenost u odabir udžbenika za pojedine školske predmete i u njihovo korištenje na pojedinim školskim predmetima. Naposljetku, uz analizu pojedinih aspekata vezanih uz Josipa Broza Tita u udžbenicima, prikazan je usporedni kvantitativni uvid prisutnosti određenih događaja i dužnosti koje je Tito obnašao za života, a obrađeni su u šest udžbenika u već spomenutom razdoblju.

2. Povijesna vrela i literatura

Prilikom pisanja teorijskog dijela rada korištena je stručna literatura iz područja opće metodike i metodike nastave predmeta povijesti te relevantna povijesna vrela i literatura koja se odnosi na konkretno povijesno razdoblje od 1986. do 1998. godine.

Analiziralo se sveukupno šest (hrvatskih) udžbenika iz povijesti, od kojih su tri korištena u vrijeme SFRJ, a tri u vrijeme Republike Hrvatske.

Od tih šest udžbenika, četiri su namijenjena srednjoškolskom, odnosno usmjerenom obrazovanju², a preostala dva osnovnoškolskom obrazovanju.

Jedan od temeljnih kriterija biranja istih je godina izdanja udžbenika. Analizirano je vremenski omeđeno razdoblje odabrano zbog, tada rastućeg unutardržavnog nacionalizma i početka kraja tadašnje jugoslavenske države. Započinje se s 1986. godinom, budući da je to godina kada izlazi jedan od *ključnih dokumenata* koji je uzrokovao destabilizaciju, a potom i raspadanje SFRJ. Riječ je o *Memorandumu Srpske akademije znanosti i umjetnosti*.³ Kao krajnja, granična, odabrana je 1998. godina. Naime, od 1996. godine, kao izdavači školskih udžbenika, uz do tada jedinog izdavača *Školsku knjigu*, pojavljuju se i druge izdavačke kuće. Spomenutom godinom ujedno započinje i uvođenje noviteta u pisanju udžbenika, jer se počinje stavljati naglasak na multiperspektivnost prilikom proučavanja povijesnih događaja, o čemu detaljnije piše dalje u radu. Budući da je predzadnji udžbenik koji je u ovom radu analiziran iz 1995. godine, namjera je bila napraviti odmak te vidjeti je li uopće, i u kojoj mjeri došlo do prije spomenutih promjena u pisanju udžbenika. Tim više, namjera je bila vidjeti postoje li preinake u udžbeniku, budući da je udžbenike iz 1995. i 1998. godine pisao isti autor.

Analizirani su sljedeći udžbenici iz razdoblja SFRJ:

² Rezultat je to reforme školstva koju je proveo Stipe Šušvar 1974. godine, kojom su ukinuti gimnazijski programi, a srednjoškolsko se obrazovanje sastojalo od dvije godine općeg obrazovanja a potom od treće i/ili četvrte godine obrazovanja tijekom kojih bi se učenike pripremalo za određeno usmjerenje, struku za koju bi se u međuvremenu opredijelili.

³ Memorandum SANU dokument je Srpske akademije znanosti i umjetnosti kojim se željela usmjeriti pažnja na otežan položaj Srba, ponajviše onih van Srbije, unutar SFRJ. Memorandumom se poziva na revidiranje ustava kako bi dvije autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodina ponovno postale dio Srbije. Šesnaest akademika u ovome dokumentu iznosi velikosrpski nacionalni program, a njihov je cilj uspostavljanje Srbije koja će se nametnuti a potom i upravljati Jugoslavijom. Više u: Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 549.

Prvi je analizirani udžbenik autora Renea Lovrenčića, Ivana Jelića, Radovana Vukadinovića te Dušana Bilandžića naslova *Čovjek u svom vremenu*; udžbenik povijesti za VIII. razred osnovne škole. Isti je tiskan u Zagrebu 1987. godine, u nakladništvu *Školske knjige*. Spomenuti se udžbenik u daljnjem tekstu navodi kao udž. br. 1.

Drugi je analizirani udžbenik autora Dušana Bilandžića, Ivana Jelića, Hrvoja Matkovića, Dragutina Pavličevića, Nikše Stančića i Radovana Vukadinovića pod naslovom *Povijest 2 udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Otisnut je u Zagrebu 1986. godine, u nakladništvu *Školske knjige*. Konkretno se udžbenik u daljnjem tekstu navodi kao udž. br. 2.

Treći je analizirani udžbenik autora Dušana Bilandžića, Ivana Jelića, Hrvoja Matkovića, Dragutina Pavličevića, Nikše Stančića i Radovana Vukadinovića naslovljen *Povijest 2 udžbenik za usmjereno obrazovanje*, otisnut u Zagrebu 1990. godine, u nakladništvu *Školske knjige*. Spomenuti se udžbenik u daljnjem tekstu navodi kao udž. br. 3.

Analizirana su i tri udžbenika korištena u Republici Hrvatskoj:

Prvi je udžbenik autora Dušana Bilandžića, Ivana Jelića, Hrvoja Matkovića, Dragutina Pavličevića, Nikše Stančića i Radovana Vukadinovića naslovljen *Povijest 2 udžbenik za srednje škole*, tiskan 1991. godine u izdanju *Školske knjige*. Taj se udžbenik u daljnjem tekstu navodi kao udž. br. 4.

Drugi je analizirani udžbenik autora Ive Perića naslova *Povijest za osmi razred osnovne škole* tiskan 1995. godine, u Zagrebu, u izdanju *Školske knjige*. Ovaj se udžbenik u daljnjem tekstu navodi kao udž. br. 5.

Treći i posljednji analizirani udžbenik korišten u Republici Hrvatskoj, autora Ive Perića naslovljen je *Povijest za IV. razred gimnazije*, tiskan 1998. godine u Zagrebu, u izdanju nakladničke kuće *Alfa*. Konkretno se udžbenik u daljnjem tekstu navodi kao udž. br. 6.

3. Metodologija rada

Ujednačena metodološka analiza svakog udžbenika rađena je prema sljedećem redosljedu:

a) Autor(i) udžbenika

Utvrđeni su autori analiziranih povijesnih tekstova u udžbenicima.

b) Izgled korica udžbenika

Analiza naslovne (prve korice) stranice rađena je zbog detaljnijeg promatranja motiva, odnosno fotografija koje daju prvobitan dojam i ukratko iznesene informacije koje udžbenik donosi.

c) Broj fotografija koje prikazuju Tita

Fotografije i slike su prebrojane te je na kraju donesen grafički prikaz omjera broja fotografija koje prikazuju Tita u analiziranim udžbenicima. Fotografije i slike su prebrojavane kako bi se dobio kvantitativni uzorak slikopisnog sadržaja udžbenika.

d) Predgovor

U predgovoru autori uspostavljaju kontakt s učenicima, upoznavajući ih s udžbenikom. Naime, predgovor je neizostavan dio svakoga udžbenika jer se u njemu, uz objašnjenje koncepcije udžbenika, učenici mogu potaknuti na služenje istim(a) prilikom proučavanja pojedine teme ili povijesnog razdoblja.⁴

Nakon spomenutih stavki, analizirana je količina i sadržaj udžbenika koji je posvećen Josipu Brozu Titu kroz nekoliko aspekata. Nastavljajući se na prethodne postavke analize, u sljedećim je razmatranjima analiziran prikaz Josipa Broza Tita kroz određene dužnosti koje je obnašao za života te kroz događaje koji su obilježili razdoblje njegova djelovanja:

e) Titova uloga na čelu Komunističke Partije Jugoslavije (dalje KPJ)

Analizira se i razmatra kako prikaz i tumačenje Titove uloge kao čelne osobe KPJ utječu na cjelokupno poimanje njegova djelovanja u političko-državotvornim i unutardržavnim procesima.

⁴ Bušljeta, R. „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009“. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, sv. I., br. 2, 2011., str. 50.

f) Tito i Narodnooslobodilačka borba (dalje NOB)

U kontekstu NOB-a razmatra se Tito kao vodeća osoba pokreta, njegove zasluge stečene u ratnim godinama u ulozi vođe NOB-a. U udžbenicima se analizira njegova uloga vrhovnog zapovjednika i autoritet koji mu ona donosi.

g) Titovo razilaženje sa Staljinom 1948. godine⁵

Kroz prizmu sukoba Jugoslavije i Sovjetskog Saveza (dalje SSSR) prikazano je Titovo viđenje samoodređene politike te zamisli po kojima se ista imala izvoditi na temeljima marksističke ideologije.

h) Tito i nastanak Pokreta nesvrstanih

Putem stvaranja Pokreta nesvrstanih razmatra se jugoslavenski (Titov) put međunarodnog priznanja, uvažavanja i suvereniteta.

i) Tito i politička previranja⁶

Unutardržavne (jugoslavenske) političke borbe ostaju u domeni partijske kontrole te se svojevrsni pokušaji reforme mimo službene partijske politike sputavaju i sprječavaju.

j) Prikaz Titova lika nakon smrti

Odnos prema Titovom liku i djelu u godinama nakon smrti u udžbenicima, uz analizu njegovog djelovanja u različitim povijesnim razdobljima, ukazuje na bitne promjene s obzirom na društveno političko okruženje te tadašnju političku situaciju.

⁵ Ovdje se misli na sukob Tita i Staljina 1948. godine koji je pospješen, između ostalog, Titovim neslaganjem glede Staljinove ideje oko ujedinjenja Bugarske i Jugoslavije. Također, dodatnom pogoršanju odnosa doprinijelo je i jugoslavensko odbijanje prijedloga i nacrtu o osnivanju mješovite banke sa SSSR-om. Ovaj je sukob za posljedicu imao izbacivanje Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz Informbiroa odnosno Informativnog biroa komunističkih partija. Više u: Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 272.

⁶ Ovdje se misli na burno političko razdoblje od 1967.1971. godine. Započetom procesu liberalizacije jugoslavenskog društva šezdesetih godina pridružila se sve jača liberalno-demokratska ideja na političkoj sceni, a uz nju i potrebe za gospodarskim osamostaljenjem i nacionalnom ravnopravnosti jugoslavenskih naroda. Kao odgovor na *Novosadski dogovor* iz 1954. godine kojim se željelo zbližiti hrvatski i srpski jezik, velik broj kulturnih i znanstvenih institucija, među kojima i Matica hrvatska, objavljuju *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Njome se zahtijevala ravnopravnost hrvatskog jezika, protiv nametanja srpske varijante kao glavnog jezika.

Prođubljanju krize i međunacionalne netrpeljivosti potpomogli su štrajkovi i prosvjedi od strane studenata 1968. ali i 1971. godine kada su zahtijevali razmatranje distribucije stranog priljeva u Jugoslaviju. Iako je prvotno podržao zahtjeve Saveza komunista Hrvatske, Tito je u jesen 1971. godine, kako bi smanjio prođubljanje sve veće krize, zatražio smjenu vodstva istog. Više u : Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 421.-450.

k) Novosti i/ili preinake

Analiza novosti i/ili preinaka u udžbenicima je rađena kako bi se dobio uvid u promjene koje su nastupile u udžbenicima tiskanima u Republici Hrvatskoj, a koje su direktno povezane uz Josipa Broza Tita.

Kod udžbenika napisanih od istih autora, uz gore navedene stavke, napravljena je usporedba pojedinih poglavlja i potpoglavlja kako bi se istaknule promjene unutar istih, ako je do njih došlo. Također, valja istaknuti kako promjenom vlasti nastupaju promjene i u udžbenicima, što za posljedicu ima i drugačiji naglasak, odnosno analizu Titova lika. Tako se primjerice u udžbenicima koji se koriste za vrijeme Republike Hrvatske pojavljuju potpoglavlja o Bleiburgu i Križnome putu što je, kako ističu udžbenici toga razdoblja, izravno povezano uz Tita, odnosno pod njegovom (stegovnom) odgovornošću.

Budući da su četiri udžbenika pisana od više autora, valja istaknuti kako su analiziranu udžbeničku građu (udžbenika br. 1., 2., 3., i 4) napisali Ivan Jelić, Radovan Vukadinović te Dušan Bilandžić. Kod udžbenika br. 5. i 6. riječ je o autoru Ivi Periću.

Jedan (manji) dio analize udžbenika čine slike i fotografije koje se nalaze u udžbenicima, a povezane su s Titovim likom. Dao se kvantitativni pregled slika i fotografija (u svakom spomenutom udžbeniku) na kojima je Tito prikazan sam ili s drugim ljudima.

3.1. Udžbenici povijesti

Udžbenik je, uz to što je jedan od najbitnijih izvora informacija u nastavi, ujedno i najkorištenije nastavno sredstvo čiji su sadržaji usklađeni s kurikulumom nastavnog predmeta. Kako bi učenici postigli određene obrazovne ciljeve, uz kvalitetnu didaktičko-metodičku oblikovanost, poželjno je usmjeriti učenike na aktivnosti koje će povećati, odnosno utvrditi razumijevanje teksta, ali i potaknuti na razmatranje pročitanoa.⁷

Svaki udžbenik mora zadovoljiti osnove propisanog nastavnog plana i programa, a njegovo didaktičko oblikovanje ima za cilj doprinijeti čim jednostavnijem i racionalnijem obrazovanju. Za razliku od ostale pomoćne literature koju učenici koriste kako bi produbili vlastito znanje pojedinog gradiva, udžbenik je knjiga koju svi učenici svakodnevno koriste⁸, ili bi barem trebali koristiti.

Sadržaj udžbenika povijesti može biti promatran kroz prizmu političke uporabe i promidžbe neke određene politike ili ideologije, kao karakteristika totalitarnih režima. Istovremeno, udžbenik može biti ili jest ogledalo društva, jer često p(r)okazuje vrijednosti koje su konkretnom društvu (ne)prihvatljive. Nadalje, uprizoruje, do razine materijalne opipljivosti i samo prihvaćanje i viđenje vlastite prošlosti, te suptilno prikazuje viđenje (vlastite) budućnosti.⁹

Udžbenik predstavlja jedan vid ideologije prisutne u društvu koja ne mora nužno biti dominantna, jer se spomenuta dominacija širi putem masovnih medija i raznih društvenih institucija. Uloga je povjesničara, kao i same nastave povijesti, potaknuti i razvijati kritičko razmišljanje kako bi se suzbile i iskorijenile manipulacije povijesnih događaja i (manipulacije) povijesnim događajima.¹⁰

Na prostoru SFRJ tiskani su i upotrebljavani udžbenici sadržavali dijelove o općoj i nacionalnoj povijesti pojedinoga naroda (ovisno o republici, bilo je zastupljeno više sadržaja) te povijesni pregled ostalih nacionalnih povijesti drugih naroda i narodnosti SFRJ.¹¹

⁷ Cindrić, M. Miljković, D. Strugar, V. *Didaktika i kurikulum*. IEP-D2, Zagreb, 2012., str. 158.

⁸ Poljak, V. *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Školska knjiga, Zagreb, 1980., str. 29.

⁹ Klio na Balkanu. *Usmjerenja i pristupi u nastavi povijesti*. Srednja Europa, Zagreb, 2005., str. 25.

¹⁰ Ibidem, str. 25.

¹¹ Koren, S. *Jugoslavija: pogled u razbijeno ogledalo. Tko je „onaj drugi“?*. U: Klio na Balkanu: *usmjerenja i pristupi u nastavi povijesti*. Srednja Europa, Zagreb, 2005., str. 79-80.

Devedesetih, raspadom SFRJ, udžbenici doživljavaju preinake, iz udžbeničke se građe izbacuje *marksistički* pristup samoga tumačenja povijesnih pregleda i konkretnog gradiva. Upravo potonja činjenica nerijetko postaje ključ u postizanju političkih ciljeva¹², neizbježno je i gotovo nemoguće ne naslutiti utjecaj politike, uz naznake i začetak političke propagande.

Ipak u novije vrijeme, krajem devedesetih godina, pojavom konkurencije na tržištu udžbeničkog izdavaštva, interpretacije povijesnih događaja poprimaju neutralniju konotaciju u odnosu na udžbenike tiskane odmah po raspadu SFRJ.¹³ Fenomen izostavljanja ili *preinaka* povijesnih sadržaja u udžbenicima nije stran u obrazovnim politikama suverenih država te su školski udžbenici:

...(...) posrednik kroz koji svi ljudi koji su ikad pohađali neku školu ostvarili svoj prvi dodir s poviješću. Svakako je moguće da njihova poruka bude izmijenjena, pa čak i potpunoma preokrenuta, od strane drugih čimbenika, posebice medija u njihovim različitim oblicima. Ipak, trag udžbenika trajno ostaje, a za mnoge je taj tekst i jedina prilika da se susretnu s poviješću. U tom smislu udžbenik na nezanemariv način pridonosi formiranju građanina.¹⁴

¹² Koren, S. *Jugoslavija: pogled u razbijeno ogledalo. Tko je „onaj drugi“? U: Klio na Balkanu: usmjerenja i pristupi u nastavi povijesti*. Srednja Europa, Zagreb, 2005., str. 79-80.

¹³ Ibidem, str. 79-80.

¹⁴ Procacci, G. *Carte d'identità. Revisionismi, nazionalismi e fondamentalismi nei manuali di storia*. Carocci, Roma, 2005., str. 9.

4. Nastava povijesti i njezini ciljevi

U vrijeme SFRJ dominirala je ideologija kojom se mlade željelo odgajati u marksističkom duhu. Sam je odgojni cilj bio usmjeren prema formiranju *socijalističkog čovjeka*, koji je bio kulturni, obrazovani i osviješteni pobornik socijalizma.¹⁵

Stupanjem na snagu *Odluke o raskidu svih državnopravnih veza Republike Hrvatske s bivšom državom SFRJ* u listopadu 1991. godine, nastaje potreba definiranja novog cilja odgoja i novog školskog sustava te samim time i nastave predmeta povijesti. Uz njegovanje vlastite tradicije, cilj je nastave povijesti pripremiti mlade za život u pluralističkom društvu, proučavanje ljudskog stvaralaštva i ponašanja kroz vrijeme. Jedan od novih odgojnih ciljeva restrukturiranje je povijesnog gradiva, upoznavanje sebe samih, razvijajući pritom odgovornost prema sebi i prema drugima.¹⁶

U totalitarnim režimima nastava je povijesti služila za promidžbu i propagandu *službene* ideologije. Niz promjena u Srednjoj i Istočnoj Europi 1991. godine razlog je održavanja prvog kongresa u Beču u listopadu 1991. godine pod pokroviteljstvom Vijeća Europe. Isti je za cilj imao suočiti se s važnim (novo)nastalim izazovima i problemima koji su vezani uz podučavanje povijesti te izvođenje same nastave povijesti. U organizaciji spomenuta Vijeća održana je rasprava 1994. godine u Parizu, na kojoj je istaknuta nedopustivost služenja povijesti (političkim ili režimskim) ideologijama.¹⁷ Vijeće Europe je objavilo, 1996. godine, na svojoj Generalnoj sjednici Parlamentarne skupštine, *Preporuku 1283. o povijesti i učenju povijesti u Europi*, a iste je godine objavljena u Republici Hrvatskoj u *Školskim novinama*.¹⁸ U *Preporuci* se ističe, između ostalog, nužnost uvođenja promišljanja o povijesti, uz razvoj odgovornog stava i kritičkog mišljenja, ali i važnost poznavanja gradiva i činjenica koje predstavljaju građansku sposobnost pomoću koje pojedinac više nije ili je barem u manjoj mjeri podložan manipulacijama.¹⁹

¹⁵ Miočević Rendić, I. *Učenik istražitelj povijesti. Novi smjerovi u nastavi povijesti*. Školska knjiga, Zagreb, 2000, str. 9.

¹⁶ Ibidem, str. 9.

¹⁷ Miočević Rendić, I. *Učenik istražitelj povijesti. Novi smjerovi u nastavi povijesti*. Školska knjiga, Zagreb, 2000, str. 10-11.

¹⁸ Ibidem, str. 15.

¹⁹ Miočević Rendić, I. *Učenik istražitelj povijesti. Novi smjerovi u nastavi povijesti*. Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 15.

Ipak, analizirajući osnovnoškolske i srednjoškolske udžbenike devedesetih godina Branislava Baranović kao ključni problem ističe povezanost nastavnog programa s politikom, odnosno promjenom političkog sustava. Tada dolazi do promjene dotadašnje ideologije, uz propagiranje etničkog nacionalizma. Postavlja se pitanje: *U kojoj mjeri nacionalni identitet promiče neke vrijednosti, kao što su solidarnost, ljudska prava, prava pojedinca? Je li riječ o promicanju prava ili o zatvaranju identitetu?* Kao zaključak autorica navodi da su udžbenici kroatocentrični i antijugoslavenski orijentirani.²⁰

Analizom osnovnoškolskih udžbenika u vrijeme SFRJ bavio se Stefano Petrunaro. U svojoj je analizi pokazao da su udžbenici (samo) uljepšana, korigirana i idilična slika, verzija prošlosti i budućnosti, pod motom bratstva i jedinstva.²¹

Kada govorimo o nastavi povijesti ali i o nastavi općenito, neizostavni su dijelovi iste nastavni plan i program. Dok se nastavnim programom propisuje opseg i dubina određenih sadržaja pojedinog predmeta koji će se obraditi, nastavnim se planom određuje broj nastavnih sati određenog predmeta.²²

Na tragu do sada predstavljenih obilježja udžbenika iz osamdesetih te iz devedesetih godina, uzeli su se za primjer nastavni planovi i programi iz oba razdoblja.

Nastavni plan i program za osnovnu školu iz 1984. godine ističe, između ostalog, kako je zadatak nastave povijesti:

Osposobiti ih²³ za shvaćanje zakonitosti društvenog razvoja i za uočavanje uloge naprednih društvenih snaga u prošlosti vlastitog naroda, ostalih jugoslavenskih naroda i svijeta, te historijsko-materijalističkom interpretacijom povijesnih događaja pridonositi razvijanju njihova marksističkog pogleda na svijet i društvo;²⁴

²⁰ Baranović, B. „Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj“. Revija za sociologiju, sv. XXV., br. 3-4, 1994., str. 202.

²¹ Petrunaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.* Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 92.

²² Ishodi učenja i kurikulum povijesti. URL: https://www.azoo.hr/images/izdanja/nastava_povijesti/03.html, pristupljeno 20.10.2018.

²³ Ovdje se misli na učenike.

²⁴ Koren, S. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.1990).* Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 566.

te primjerice:

*Omogućiti im²⁵ da shvate povijesnu nužnost zajedničke narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije jugoslavenskih naroda, njihovo bratstvo i jedinstvo i prijeku potrebu njihova zajedničkog života i ravnopravne suradnje;*²⁶

Nastavni plan i program za osnovnu školu iz 1991. godine ističe, između ostalog, sljedeće zadatke nastave povijesti:

Obogaćivati ličnost mladog čovjeka vrijednostima hrvatskog naroda, kao i kulturnim, znanstvenim i umjetničkim vrijednostima jugoslavenskih i drugih naroda;

Kritike udžbenika povijesti često su usmjerene na sadržaj, dok je didaktičko-metodička komponenta u Republici Hrvatskoj bila uglavnom zanemarena. Tek se 2003. godine zakonski uređuju didaktičko-metodička načela unutar udžbenika povijesti.²⁷

5. O autorima i izdavačkim kućama analiziranih udžbenika

Govoreći o analizi udžbenika, nezaobilazno je uzeti u obzir njihove izdavačke kuće te one autore koji su za iste i pisali. Izdavačka je kuća, u čijem su nakladništvu udžbenici tiskani, *Školska knjiga*.

Ova je izdavačka kuća osnovana 1950. godine te je specijalizirana za područje odgoja i obrazovanja. Do danas ova je kuća objavila preko pedeset tisuća naslova, a ujedno je i jedan od poznatijih nakladnika kada je riječ o hrvatskom nakladništvu.²⁸

Izdavanje udžbenika i cjelokupno udžbeničko izdavaštvo bilo je *u rukama* izdavačke kuće *Školska knjiga*, od njezina osnutka 1950. godine do 1996. godine. Nameće se zaključak da je

²⁵ Ovdje se misli na učenike.

²⁶ Koren, S. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.1990)*. Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 568.

²⁷ Bušljeta, R. „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009“. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, sv. I., br. 2, 2011., str. 45.

²⁸ Izdavačka kuća *Školska knjiga*. URL: <https://shop.skolskajniga.hr/o-nama>, pristupljeno 10.10.2018.

spomenuta izdavačka kuća imala svojevrstan monopol nad udžbeničkim izdavaštvom. Budući da se s osnutkom Republike Hrvatske pojavljuju i drugi nakladnici, prividni se monopol nad udžbeničkim izdavaštvom smanjuje.²⁹

Od šest ukupno analiziranih udžbenika, u nakladništvu *Školske knjige* izdano je njih pet³⁰ (udž. br. 1, 2, 3, 4 i 5), dok je šesti analizirani udžbenik izdala nakladnička kuća *Alfa* (udž. br. 6).

Kao što je već spomenuto u metodologiji rada, dijelovi udžbenika vezani uz predstavljenu tematiku pisani su od strane Dušana Bilandžića, Radovana Vukadinovića, Ivana Jelića te Ive Perića.

Dušan Bilandžić (1924.-2015.) bio je doktor ekonomskih znanosti. U svojoj bogatoj karijeri predavao je, između ostalog, na vojnoj akademiji Jugoslavenske armije, krajem šezdesetih godina obnaša dužnost ravnatelja *Instituta za historiju radničkog pokreta* u Zagrebu. Od 1969.- 1974. godine, ravnatelj je centra za društvena istraživanja Centralnog komiteta saveza komunista Jugoslavije. Do umirovljenja je predavao na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Stanovit je bio i njegov politički angažman pa je tako od 1968.-1982. godine član Centralnog komiteta saveza komunista Hrvatske, a 1990. godine imenovan je potpredsjednikom Republike Hrvatske.³¹

Radovan Vukadinović (1938.) je doktor političkih znanosti. Predavao je na mnogim svjetskim sveučilištima, kao redoviti profesor i gost profesor, ne samo u Europi već u Aziji i u Africi.³² Vukadinović je predsjednik Hrvatske udruge za međunarodne studije i Atlantskoga vijeća Hrvatske.³³

Ivan Jelić (1947.-2008.) je doktorirao na Fakultetu organizacije i informatike u Varaždinu Sveučilišta u Zagrebu. Radio je u Centru za povijest Slavonije i Baranje do 1991. godine. Tih godina postaje ravnatelj Muzeja Brodskog Posavlja te obnaša tu funkciju sve do početka osnivanja Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, a dr. Jelić je jedan od utemeljitelja ove ustanove. Poslije obnavljanja Matice hrvatske 1990.

²⁹ Petrungaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.* Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 38.

³⁰ Udžbenici se navode prema vlastitom brojačavanju.

³¹ Maletić, F. *Tko je tko u Hrvatskoj.* Golden Marketing, Zagreb, 1993., str. 56.

³² Maletić, F. *Tko je tko u Hrvatskoj.* Golden Marketing, Zagreb, 1993., str. 814.

³³ Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65611>, pristupljeno 14.10.2018.

godine, izabran je za njezina prvoga predsjednika (Ogranka Matice hrvatske) u Slavonskom Brodu.³⁴

Ivo Perić (1930.-2018.) je doktorirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Bio je znanstveni savjetnik Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku do umirovljenja 1995. godine. U svojoj je bogatoj karijeri ovaj hrvatski povjesničar predavao na Pedagoškoj akademiji i Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku. Njegovo je interesno područje bila novovjekovna povijest Hrvatske, s naglaskom na Dalmaciju.³⁵

5.1. Opća obilježja udžbenika SFRJ

Pod komunističkom su se vlašću povjesničari suočavali s nebrojenim poteškoćama. Podvrgnuti strašnim pritiscima, trebali su se prilagoditi partijskoj liniji kako bi se mogli nastaviti baviti svojim radom. Naime, politika vlasti u SFRJ nije se naročito razlikovala od ostalih zemalja Istočnog bloka, popraćena uvjetovanjem komunističke ideologije i ideološkog uzdizanja.³⁶

Također, kako bi se proveo kompletan nadzor nad obrazovanjem, 1945. godine zabranjeno je djelovanje privatnim školama u tadašnjoj Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (dalje FNRJ).³⁷ Jedno od glavnih obilježja jugoslavenskih udžbenika³⁸ nije falsificiranje već šutnja te umjesto manipulacije, pažljivo urađena selekcija podataka. Na taj se način promišljanje povijesti očituje u vidu uklanjanja, odnosno naglašavanja onoga što ide u prilog, odnosno apstrahiranjem onoga što se smatra nepodobnim.³⁹

Nadalje, za nacionalnu su povijest važni protagonisti koji su neprestano prikazivani na drugačiji način: njihova važnost varira, pa je sukladno tome, i prostor namijenjen njima unutar udžbenika promjenjive prirode. U tim udžbenicima nije strana ni pojava kada neka ličnost iz hrvatske (nacionalne) povijesti biva proglašena projugoslavenski nastrojenom, zatim u nekom

³⁴ Artuković, M. „U spomen dr. Ivanu Jeliću (1947-2008)“. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. VIII., br. 1, 2008., str. 11-12.

³⁵ Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65611>, pristupljeno 14.10.2018.

³⁶ Najbar-Agičić, M. *U skladu s marksizmom ili činjenicama? Hrvatska historiografija 1945.-1960.* Ibis, Zagreb, 2013., str. 500.-501.

³⁷ Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Školska knjiga, Zagreb, 2006., str.164.

³⁸ Ovdje se misli na udžbenike tiskane od 1945.-1990. godine.

³⁹ Petrungraro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.* Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 33.

kasnijem razdoblju isključivim borcem za hrvatsku nezavisnost. Ličnosti hrvatske povijesti koje doživljavaju takve promjene su primjerice: Josip Jelačić, Stjepan Radić i drugi.⁴⁰

Sekundarno (no ne manje važno) obilježje udžbenika SFRJ je pojednostavljena verzija određenih povijesnih događaja kao što je to Drugi svjetski rat. Naime, na jednoj su strani fašisti (i ostali pripadnici toga tabora), dok su s druge partizani, koji za razliku od spomenutih, predstavljaju bezgrješnu moralnu vertikalnu.

Isto se obilježje javlja prilikom prikaza NOB-a na čijim je temeljima nastala socijalistička (Druga) Jugoslavija. Upravo je ova borba osigurala toj državi legitimitet, a jugoslavenska je vojska morala biti odraz jugoslavenskog karaktera, tako što su u njoj sudjelovali pripadnici svih naroda bivše Jugoslavije. NOB je ključan čimbenik oblikovanja, ne samo nove nacionalne svijesti, već i novog društva. Partizanska borba postaje čuvarom vrednota na čijim će se temeljima izgraditi buduća država.⁴¹

Slijedi detaljnija analiza udžbenika. Analiza slijedi hodogram koji je naveden u poglavlju *Metodologija rada*.

5.1.1. *Čovjek u svom vremenu* (1987.)

Čovjek u svom vremenu udžbenik je povijesti za VIII. razred, tiskan u Zagrebu 1987., u nakladništvu *Školske knjige*.

a) Autor(i) udžbenika

Autori spomenutog udžbenika su R. Lovrenčić, I. Jelić, R. Vukadinović te D. Bilandžić.

b) Izgled korica

Na koricama udžbenika se nalazi fotografija Josipa Broza Tita s Nehruom i Naserom, tvorcima Pokreta nesvrstanih. Uz njih je prikazan kip narodnog heroja Stjepana Filipovića te slika tvornice uz parolu *Tvornice radnicima*.

⁴⁰ Petrungaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004*. Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 33.

⁴¹ Ibidem, str. 91.

Izgled korica, odnosno pojavnost slika i fotografija te namjera istih, komparirani s kontekstom vremena, svrsishodni su naslovnoj rečenici udžbenika. Pojavnost Tita s dvojicom *prvaka* Pokreta nesvrstanih, vrlo se lako može tumačiti kao da se pojedincu želi poslati poruka samobitnosti i samoodređenosti. Potkrepljenje rečenog za fotografije iščitava se u propagandnoj paroli *Tvornice radnicima* te slici heroja Stjepana Filipovića. Zaključno, naslovna je stranica simbolikom slika i riječi, kao što je već rečeno, svrsishodna i očekivana s obzirom na vrijeme kada je udžbenik izdan.

c) Broj fotografija koje prikazuju Tita

U udžbeniku se nalazi osam slika na kojima se nalazi Josip Broz, odnosno devet kada se ubroji i naslovna stranica.

d) Predgovor

U samom predgovoru na početku udžbenika autori se obraćaju osnovnoškolcima, predstavljajući im povijesno razdoblje o kojem će imati prilike više naučiti. Kako bi se učenike motiviralo na usvajanje i učenje spomenutog dijela povijesti autori pišu:

U tom veoma burnom i događajima bogatom razdoblju povijest su stvarali vaši djedovi, bake i roditelji. To je razdoblje posebno značajno za naše narode i narodnosti. Zbog toga će vaš interes i vaša ljubav za taj dio naše prošlosti sasvim sigurno biti veći.⁴²

U predgovoru se stavlja naglasak na stvaranje (Druge) Jugoslavije rukama pojedinih ljudi pripadnika jugoslavenskih naroda, čime se poziva na *bratstvo i jedinstvo*, ali i naglašava važnost NOB-a u stvaranju države.⁴³

⁴² Lovrenčić, R., Jelić, I., Vukadinović, R., Bilandžić, D. *Čovjek u svom vremenu. Udžbenik povijesti za VII razred*. Školska knjiga, Zagreb, 1987., str. 4.

⁴³ Vidi poglavlje *Opća obilježja udžbenika SFRJ*.

e) Titova uloga na čelu KPJ

Komunistička partija Jugoslavije spominje se u periodu između dvaju ratova (Prvi i Drugi), a tada, dolaskom Tita na njezino čelo započinje, kako se ističe, preporod Partije. Partija postaje vodeća snaga u borbi s fašizmom te *jedina snaga koja će pozvati narode i narodnosti u oslobodilačku borbu za stvaranje nove Jugoslavije kao njihove ravnopravne zajednice*.⁴⁴

U udžbeniku se također govori o teškom i nezavidnom položaju KPJ, o njezinom ilegalnom postojanju u Kraljevini Jugoslaviji, o zastupanim gledištima i o Brozovim početcima djelovanja unutar iste. U udžbeniku se nalaze i podatci o njegovom uhićenju i osudi na pet godina zatvora, ali i o njegovom hrabrom držanju kao i citat u kojem junački priznaje da je kao član Partije radio na širenju komunističkih ideja.

Nadalje, opisuje se njegov povratak iz zatvora i angažman u svojstvu predstavnika KPJ u rukovodstvu Kominterne te, po njegovom povratku u Kraljevinu Jugoslaviju, dodjeljivanje ilegalnog imena Tito. Prema pisanju udžbenika, u tom periodu očvršćuje Partija, osnivaju se nove ćelije s ciljem okupljanja radnika, intelektualaca i seljaka, a 1937. godine Broz postaje njezinim glavnim sekretarom.

Opis uzleta kojeg Partija doživljava uslijed dolaska Josipa Broza na njezino čelo može se doživjeti kao svojevrsan prikaz Tita kao preporoditelja i ključnu osobu u razvitku KPJ bez koje daljnji tijek djelovanja Partije i rata (odnosno oslobodjenje zemlje od strane okupatora) ne bi bilo jednako.

f) Tito i NOB

Poglavlje u udžbeniku pod nazivom *Opća obilježja narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u Jugoslaviji*⁴⁵ razrađuje povijesne zasluge KPJ koja je zahvaljujući vlastitom programu oslobodilačke borbe od okupatora i tzv. domaćih izdajnika, uz požrtvovnost i hrabrost, omogućila stvaranje nove države.

Jedan od podnaslova tog poglavlja je *Tito- vođa jugoslavenske revolucije*. Prema pisanju udžbenika:

⁴⁴ Lovrenčić, R., Jelić, I., Vukadinović, R., Bilandžić, D. *Čovjek u svom vremenu. Udžbenik povijesti za VII razred*. Školska knjiga, Zagreb, 1987., str. 74.

⁴⁵ U tom se poglavlju nalazi slika spomenika maršalu Titu koji se nalazi ispred njegove rodne kuće u Kumrovcu.

Josip Broz Tito je najveća i najzaslužnija ličnost⁴⁶ naše narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Povesti naše narode i narodnosti u oslobodilačku borbu značilo je preuzeti najteži i najodgovorniji zadatak. Tito ga je preuzeo s punom sviješću kao dugogodišnji prekaljeni revolucionar.⁴⁷

Kao primjer većih bitaka NOB-a uzima se primjerice bitka na Neretvi, a posebno se apostrofira bitka za ranjenike, kao jedna od najhumanijih bitaka Drugog svjetskog rata. Udžbenik tvrdi da je Tito, vrhovni komandant, naredio da se ranjeni partizani, njih oko četiri tisuće, moraju zbrinuti. Pobjedonosnu ulogu u ovoj bitci odigrao je Tito čija je *lukava zapovijed da se poruše svi mostovi na Neretvi poslužila kako bi se neprijatelje uvjerilo da partizani neće prelaziti rijeku.*⁴⁸

Sukladno već spomenutom obilježju udžbenika SFRJ o naglašavanju važnosti NOB-a u stvaranju nove jugoslavenske države, za shvaćanje Titove uloge u istoj valja obratiti pažnju na nekoliko stavki. Primjerice, prisutno potpoglavlje posvećeno njegovoj ulozi, u kojem se koriste podebljana slova (kako bi se istaknulo da je najveća i najzaslužnija ličnost) dodatno naglašavaju njegov položaj, odnosno ondašnje promatranje njegove uloge unutar NOB-a.

g) Titovo razilaženje sa Staljinom 1948. godine

O odnosu FNRJ i SSSR-a⁴⁹, prema pisanju udžbenika, navodi se tadašnja nužnost uspostavljanja čim boljih političkih, gospodarskih ali i kulturnih odnosa ovih dvaju zemalja, budući da je SSSR *prva i najzaslužnija socijalistička zemlja za poraz nacizma*. Međutim, navodi se kako je Staljinova vizija, u kojoj SSSR mora imati vodeću ulogu, a ostale socijalističke zemlje moraju u potpunosti slijediti sovjetski primjer izgradnje socijalizma, naišla na Titovo neslaganje. U udžbeniku stoji kako se Tito zalagao za samostalan put svake zemlje i podržavao vlastitu izgradnju socijalističkog puta. Izgradnja socijalističkog puta ovisi o (ne)mogućnostima svake od pojedinih zemalja istočnoga bloka. Staljin je oštro osudio istup,

⁴⁶ Podebljana su slova (riječi) na identičan način kako je to učinjeno u udžbeniku.

⁴⁷ Lovrenčić, R., Jelić, I., Vukadinović, R., Bilandžić, D. *Čovjek u svom vremenu. Udžbenik povijesti za VII razred*. Školska knjiga, Zagreb, 1987., str. 169.

⁴⁸ Ibidem, str. 126.

⁴⁹ Valja naglasiti da je, kada su u pitanju SSSR-u i FNRJ, riječ o jedinstvenom vodstvu okarakteriziranom jednostranačjem i ideologijom vodeće partije. Prema tome, na spomen sukoba Tita i Staljina ne radi se o osobnom, već međudržavnom sukobu. Više u: Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 270.

optužujući FNRJ da gradi kapitalizam a ne socijalizam. Titov odmak, odnosno zahlađenje odnosa FNRJ od SSSR-a, kako se navodi, podržali su svi jugoslavenski narodi te bezuvjetno dali podršku KPJ.

Pri kraju istoga udžbenika, Titov se sukob sa Staljinom detaljnije razrađuje i spominje se isključenje Staljinovih pristaša iz KPJ, kao i osude na zatvorske kazne i na logor na Golom otoku:

Oko 60 000 članova KPJ isključeno je iz Partije zbog podrške Staljinu. Oko 12 000 je bilo osuđeno na razne kazne zatvora. Dio njih bio je izoliran u poseban logor na Golom otoku jer je prijetila opasnost da se oni s oružjem stave na stranu napadača na Jugoslaviju.⁵⁰

Iako se u prvotnom dijelu udžbenika razrađuje zahlađenje odnosa FNRJ i SSSR-a napominjući bezuvjetnu podršku koju je KPJ pružila Titu, ipak se pri kraju udžbenika spominje i onaj dio Partije koji je podršku dao SSSR-u. Iz citata proizlazi zapravo stajalište udžbenika po pitanju ovog sukoba (Staljinove pristaše su na strani napadača na Jugoslaviju), pa se samim time postupanje s njima (zatvaranje u logor) nastoji opravdati.

h) Tito i nastanak Pokreta nesvrstanih

U udžbeniku stoji kako se poslijeratnoj podjeli zemalja u dva bloka, Istočni i Zapadni, FNRJ žustro suprotstavila, opredjeljujući se tako za tzv. treći blok, odnosno Pokret nesvrstanih.

Na samom početku poglavlja u kojem se govori o razvoju samog pokreta, nalazi se citat Josipa Broza Tita o važnosti ovog potonjeg za nesvrstane zemlje:

Mi smo protiv toga da sudbinu svijeta i miliona ljudi rješava samo nekoliko velikih sila. Mi smo protiv toga i nikada se s tim složiti nećemo. Mi smo za to da postoji ravnopravnost među narodima, da male i velike države razgovaraju na

⁵⁰ Lovrenčić, R., Jelić, I., Vukadinović, R., Bilandžić, D. *Čovjek u svom vremenu. Udžbenik povijesti za VII razred.* Školska knjiga, Zagreb, 1987., str. 206.

*ravnopravnoj nozi i da na ravnopravnoj nozi donose zaključke na dobro čovječanstva.*⁵¹

Sam je pokret opisan kao pokušaj triju *velikih* državnika, Tita, Nehrua i Nasera da njihove zemlje ostanu van blokovske podjele, uz mogućnost slobodnog djelovanja i borbe za mir.

U potpoglavlju *Jugoslavija i pokret nesvrstanosti* govori se o Titu kao utemeljitelju toga pokreta. Kao pozitivna strana jugoslavenske nesvrstanosti ističe se njezin značajan međunarodni ugled. Naime, kako stoji u udžbeniku, neki od ciljeva pokreta poput razoružavanja, dekolonizacija, pridržavanja Povelje Ujedinjenih naroda i drugih doprinijeli su respektabilnom statusu (*Titove*) Jugoslavije na svjetskoj sceni.

Iz napisanog, uz naglašavanje Tita kao utemeljitelja ovog pokreta i ciljeva istog, nastoji se odaslati mirotvorna i dobronamjerna poruka cijelog Pokreta, a Tita svrstati u cijenjene i poštovane državnike koji su se (vješto) znali oduprijeti hladnoratovskoj podijeli u dva bloka.

i) Tito i politička previranja

Dio (koji) je posvećen unutarnjem preustrojstvu i preuređenju Federacije (SFRJ) nosi naslov *Reforma Federacije* te se u spomenutom obrađuju politička borba i politička previranja u SFRJ krajem šezdesetih te početkom sedamdesetih godina. U udžbeniku se može iščitati kako su hrvatski nacionalisti lažno iznosili tvrdnje o Jugoslaviji kao tamnici naroda, s ciljem osamostaljenja hrvatske države: *Kada su sukobi potkraj 1971. godine dosegli kritičnu točku, intervenirao je Josip Broz Tito (..). (..) na tom je sastanku održanom početkom prosinca 1971. odlučeno da se razbiju sve snage koje ne provode dogovorenu politiku (...).*⁵²

U ovome se udžbeniku politička previranja, razlozi nezadovoljstva⁵³ dijela hrvatskog naroda prikazuju na nepotpun, pojednostavljen i iskrivljen način: tendencije za nacionalnu ravnopravnost, veću samostalnost u vidu jezične politike i kulture iščitavaju se kao vrsta nacionalizma.

⁵¹ Lovrenčić, R., Jelić, I., Vukadinović, R., Bilandžić, D. *Čovjek u svom vremenu. Udžbenik povijesti za VII razred.* Školska knjiga, Zagreb, 1987., str. 229.

⁵² Ibidem., str. 220.

⁵³ Vidi str. 6.

- j) Prikaz Titova lika nakon smrti (odnos prema njegovu liku u godinama koje su uslijedile nakon smrti)

U udžbeniku nema spomena o Josipu Brozu Titu nakon smrti, već se spominje kriza osamdesetih godina, odnosno razdoblje golemih teškoća nakon Titove smrti. Uz ekonomsku se krizu spominju nemiri na Kosovu, društvena i tehnološka kriza, ekonomska kriza uz osviještenost o potrebi za razvijanjem demokratskog društva.

5.1.2. *Povijest 2* (1986.)

Povijest 2 udžbenik je za srednju školu, namijenjen usmjerenom obrazovanju, tiskan 1986. godine.

- a) Autor(i) udžbenika

Autori ovog udžbenika su D. Bilandžić, I. Jelić, H. Matković, D. Pavličević, R. Vukadinović i N. Stančić.

- b) Izgled korica

Na koricama ovoga udžbenika se nalazi slika Josipa Broza Tita za govornicom. Možebitno tumačenje pojave samo jedne slike na naslovnoj stranici nameće interpretaciju, koja svakako odgovara kontekstu jugoslavenske krize osamdesetih godina, kao primjer svojevrsnog vraćanja na iskonske i zajedničke vrijednosti *svih naroda i narodnosti* u ovom konkretnom slučaju na ideju *neslomljivog bratstva i jedinstva*.

- c) Broj slika ili fotografija koje prikazuju Tita

Unutar udžbenika se nalazi petnaest slika na kojima je prikazan Josip Broz Tito, odnosno šesnaest kada se ubroji i naslovna stranica.

d) Predgovor

U predgovoru učenicima u ovom udžbeniku iz 1986. godine stoji kako su ovi udžbenici namijenjeni ne samo prosječnim učenicima, već i onima željnih znanja, a uz standardni tekst, unutar udžbenika, nadodan je još jedan, manjeg formata koji treba pomoći pri boljem razumijevanju gradiva. Kako bi se lakše svladala povijesna razdoblja, preporučuje se korištenje, ne samo udžbenika iz osnovne škole već i adekvatne relevantne literature.

e) Titova uloga na čelu KPJ

Prvi spomen Tita u udžbeniku iz 1986. godine vezan je uz njegovo predratno djelovanje unutar KPJ, dolazak na čelo KPJ, njegovu ulogu i borbu za jedinstvo KPJ kao i *prepoznavanje koji je daljnji put borbe KPJ*.⁵⁴

Isto tako, ističe se Titova djelatnost unutar Partije, odnosno pronalazak rješenja nacionalnog pitanja. Prema pisanju, Tito se zalagao za to da KPJ bude na čelu oslobodilačkog pokreta jugoslavenskih naroda.

O Partiji s Titom na čelu piše se na sljedeći način: *Pod Titovim vodstvom KPJ se izgradila u čvrstu i snažnu revolucionarnu organizaciju (...). Glavna snaga u tako organiziranoj KPJ pod Titovim vodstvom bila je u jedinstvu njezinih redova. U njoj više nije bilo frakcijskih sukoba koji bi oslabili njezinu snagu i utjecaj*.⁵⁵

Slično udžbeniku br. 1, u ovome se udžbeniku ističe važnost dolaska upravo Josipa Broza Tita na čelo Partije kako ujedinitelja i onoga tko je znao sastaviti Partiju i nju postaviti kao nit vodilju u oslobodilačkom pokretu.

⁵⁴ Bilandžić, D., Jelić, I. Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2. Školska knjiga*, Zagreb, 1986., str. 167.

⁵⁵ Ibidem, str. 172.

f) Tito i NOB

Sličnost s udžbenikom br. 1 vidljiva je (i) kada je riječ o Titu kao rukovoditelju NOB-a: *U rukovođenju NOB-a Tito je pokazao sposobnosti velikog stratega revolucije i vojskovođe, mudrog državnika i političara.*⁵⁶

Evidentno je podilaženje Titu uz isticanje svih njegovih predispozicija koristeći i pomno odabrane epitete (sposoban, velik).

g) Titovo razilaženje sa Staljinom 1948. godine

Sukob Josipa Broza Tita sa Staljinom u ovom udžbeniku je identično prikazan kao i u udžbeniku br. 1.

h) Tito i nastanak Pokreta nesvrstanih

U ovome se udžbeniku o Titu i Pokretu nesvrstanih piše na sljedeći način:

*Tito je bio utemeljitelj politike nesvrstanja⁵⁷ Sudjelujući u svim akcijama nesvrstanosti, predsjednik Tito je bio inicijator najvećeg broja njihovih aktivnosti, cijenjeni državnik i vodeći autoritet u velikoj skupini nesvrstanih zemalja. U trenucima teškoća i kriza Tito je znao naći prava rješenja, vodeći uvijek računa o interesima nesvrstanih zemalja i pokreta kojem je pripisivao trajnu vrijednost.*⁵⁸

Iz ovog se citata, uz poneke podebljane riječi čija je funkcija njihovo dodatno naglašavanje, može iščitati pomalo idealistički prikaz Josipa Broza Tita i njegovog djelovanja unutar Pokreta.

⁵⁶ Bilandžić, D., Jelić, I. Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2*. Školska knjiga, Zagreb, 1986., str. 263.

⁵⁷ Podebljana su slova (riječi) na identičan način kako je to učinjeno u udžbeniku.

⁵⁸ Bilandžić, D., Jelić, I. Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2*. Školska knjiga, Zagreb, 1986., str. 300.

i) Tito i politička previranja

Prema pisanju ovog udžbenika, krajem šezdesetih te početkom sedamdesetih godina SKJ je vodio žestoku borbu s pristašama separatizma i unitarizma⁵⁹, što je rezultiralo reformom Federacije te novim Ustavom 1974. godine. Nema spomena o težnjama pojedinih istaknutih ličnosti Saveza komunista Hrvatske (dalje SKH) kao ni o Titovom djelovanju tih godinama.

j) Prikaz Titova lika nakon smrti (odnos prema njegovu liku u godinama koje su uslijedile nakon smrti)

U udžbeniku se nalazi fotografija groba Josipa Broza Tita, odnosno počasne straže SFRJ ispred istoga.

Pregledno se očituje i porast ekonomske nestabilnosti zemlje, koja je dodatno uzdrmana unutardržavnim (ne)odnosima; uz ekonomski nestabilan sustav, kriza je *pospješana* pobunom albanskih nacionalista u autonomnoj pokrajini Kosovo te stagnacijom samoupravljanja, rastućom međunacionalnom netrpeljivošću te porastom ekstremistički nastrojenih nacionalista u pojedinim republikama.

5.1.3. *Povijest 2* (1990.)

Povijest 2 udžbenik je za srednju školu tiskan 1990. godine. Analizirajući prikaz Titova lika, nije došlo do nikakve značajne promjene unutar teksta ovog udžbenika. Ipak, neki su odlomci izmijenjeni, pojedini nadodani te je zaključak udžbenika izmijenjen u odnosu na isti koji je bio u uporabi četiri godine ranije.

Promjene u ovom udžbeniku strogo su vezane uz samoupravni socijalizam, kojeg se promatra iz drugačije prizme nego prethodnih godina. Uz nabrojanje kriza i poteškoća u kojima se zemlja nalazila već neko vrijeme, nastoje se prikazati nedostaci samoupravljanja te se zagovara pronalazak novog uređenja kojim bi se spomenute teškoće mogle riješiti.

⁵⁹ Konkretnije, misli se na partijske neistomišljenike te one koji su se zalagali za nužnu unutardržavnu reformu SFRJ.

U vidu dodavanja odlomka *Dugotrajna ekonomska kriza*, napominje se kako kriza traje te se očekuje novo političko uređenje koje bi pokrenulo ekonomski i društveni razvoj: *Dugotrajna ekonomska kriza (1979.-1990.)*, koja još traje, pokazala je da se dalji društveni razvoj ne može osigurati zadržavanjem dotadašnjih sistema.⁶⁰

5.2. Opća obilježja udžbenika korištenih u Republici Hrvatskoj

Početak devedesetih godina, po proglašenju Republike Hrvatske, u nastavi povijesti koristili su se postojeći udžbenici, samo preuređeni.

Svojevrsno preuređenje udžbenika devedesetih godina moglo bi se prikladnije opisati koristeći glagol uzbacivati, reducirati, budući da su udžbenici bili prilagođavani tako što su pojedini (nepoćudni) sadržaji jednostavno izbačeni. Ponajviše su to bili sadržaji koji su, laički rečeno, podrazumijevali jugoslavenski okvir te komunističko-marksističku ideologiju.⁶¹ *Jugoslavenska* povijest ne može se ukloniti stoga se podvrgava svojevrsnom ocrnjivanju, a sama ideja jugoslavenstva proglašava se iluzijom.⁶²

Ipak, jedna od najočitijih opaski koja se odnosi na socijalističku Jugoslaviju je *patnja* koja je bila glavna odrednica hrvatskoga naroda. Izrazi poput nacionalnog potiskivanja hrvatskog identiteta te potlačenost hrvatskoga naroda unutar bivše države posebno se ističu u udžbenicima tiskanima u Republici Hrvatskoj.⁶³

Mijenjaju se i dotadašnji nacionalni heroji, tako da se ističu neki novi heroji, a oni iz bivše države se obezvrjeđuju i/ili izostavljaju. Eklatantan primjer ove promjene u udžbenicima u Republici Hrvatskoj, posebice u onima koji su analizirani u ovome radu upravo je Josip Broz Tito. U udžbenicima ga se rijetko spominje, a onda kada se to i čini, riječ je o negativnim konotacijama, najčešće kao diktatora koji je odgovoran, između ostalog, za zločine počinjene nad Hrvatima.⁶⁴

⁶⁰ Bilandžić, D., Jelić, I. Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2*. Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 310.

⁶¹ Petrunžaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004*. Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 97.

⁶² Ibidem, str. 98.

⁶³ Ibidem, str. 100.

⁶⁴ Ibidem, str. 100.

Istovremeno, početkom se devedesetih godina, unutar udžbenika radi na potrazi za svim elementima koji sačinjavaju nacionalni identitet, kao što su to zastava, grb ili himna. Istovremeno, uz ocrnjivanje pojedinih ličnosti, radi se na uzdizanju pojedinih zaboravljenih ličnosti, npr. Andrije Hebranga (starijeg). U ranijoj fazi tiskanih udžbenika u Republici Hrvatskoj ističe se popriličan prostor posvećen Katoličkoj crkvi. Riječ je o još jednoj stavci, ključnoj u stvaranju novog nacionalnog identiteta, a koja se je prenosila između ostalog i preko udžbenika povijesti.⁶⁵

5.3. Podjela udžbenika devedesetih godina

Stefano Petrunaro korpus postsocijalističkih udžbenika tiskanih devedesetih svrstava u dvije skupine. Te su skupine osmišljene skladno glavnim karakteristikama udžbenika.⁶⁶

Tako se primjerice pojedini udžbenici pisani nakon 1996. godine razlikuju od onih prethodnih, pisanih početkom devedesetih: uz nastojanje osuvremenjivanja udžbenika i depolitizacije istih, jedna od novina u nekim udžbenicima svakako je i nastojanje i primjena načela multiperspektivnosti određenih autora, odnosno prikazivanja istog događaja kroz različite prizme. Također, najviše od 2000. godine, autori počinju raditi na promjenama unutar udžbenika, svjesni prijašnjih kritika na račun istih, nastojeći ih poboljšati s didaktičkog aspekta.⁶⁷

5.3.1. *Povijest 2* (1991.)

Povijest 2 udžbenik je za srednje škole, tiskan 1991. godine u izdanju *Školske knjige*.

a) Autor(i) udžbenika

Autori ovog udžbenika su D. Bilandžić, I. Jelić, H. Matković, D. Pavličević, R. Vukadinović i N. Stančić.

⁶⁵ Petrunaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.* Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 100-101.

⁶⁶ Ibidem, str. 96.

⁶⁷ Ibidem, str. 102.

b) Izgled korica

Na naslovnoj se stranici nalaze građani Istočnog Berlina koji ruše Berlinski zid, simbol hladnog rata. Rušenje istoga simbolično i doslovno predstavlja (skorašnji) pad podijeljenog blokovskog svijeta. Budući da je to udžbenik koji je tiskan nakon demokratskih promjena (izbora), slika je (očekivano) prilagođena i svrsishodna.

c) Broj slika ili fotografija koje prikazuju Tita

U udžbeniku se nalazi šest Titovih fotografija.

d) Predgovor

Predgovor je u ovom udžbeniku jednak onome u udžbeniku br. 2. i 3.

e) Titova uloga na čelu KPJ

Već pri samom spomenu na KPJ u udžbeniku dolazi do promjena u odnosu na godinu ranije. KPJ tako više nije opisana kao predvodnica klasne i političke borbe širokih radnih slojeva.

Umjesto prijašnjih jedanaest stranica posvećenih nastanku KPJ te Titovoj ulozi (unutar kojih se nalaze čak tri Titove fotografije) sada ista zauzima pola stranice uz jednu fotografiju Josipa Broza iz mlađih dana.

U potpoglavlju *Jačanje KPJ* se tako spominje ilegalna djelatnost Partije i njezino stajalište o nužnosti jedinstva jugoslavenskih država u federaciju. Tito se spominje u kontekstu ujedinitelja raznih frakcija unutar Partije i osnivačelja novog rukovodstva iste.

f) Tito i NOB

Dok se poglavlje iz udžbenika br. 2 i 3. naziva *Revolucionarna smjena vlasti i stvaranje nove Jugoslavije*, te se u njemu naglasak stavlja na narodnooslobodilačke odbore kao temelj

narodne vlasti, i narodnooslobodilačku frontu, u ovom udžbeniku riječ je o stvaranju novih organa vlasti od strane KPJ.

U ovome je udžbeniku izbačeno poglavlje o kulturi u NOB-u te poglavlje o trajnoj vrijednosti i porukama socijalističke revolucije. U sadržaju ovih poglavlja u prošlim se udžbenicima pisalo o povijesnoj ulozi i zasluzi KPJ na čelu s Titom u oslobođenju teritorija Kraljevine Jugoslavije. Također, izbačen je i podnaslov *Tito-vođa jugoslavenskih naroda i narodnosti u revoluciji*.

g) Titovo razilaženje sa Staljinom 1948. godine

Razlaz sa Staljinom u ovom udžbeniku poprima i brojčane konotacije, pa se tako spominje broj protivnika odnosno onih koji su se opredijelili za Staljina, uz naveden pojedinačan postotak istih:

*..broj onih koji su se opredijelili za Staljina, a protiv Tita, dostigao je 55 663. Najviše ih je bilo u užoj Srbiji (51,49 %) i Crnoj Gori (9,00%). U Hrvatskoj ih je bilo 6 953 ili 12,49%. Od ukupnog broja, 16 288 ih je bilo uhapšeno i osuđeno. Najteži slučajevi internirani su u logor na **Golom otoku**, gdje su mnogi surovo mučeni.⁶⁸*

Za razliku od prijašnjih udžbenika, po pitanju razilaženja Tita i Staljina u ovome se udžbeniku na logor na Golom otoku ne gleda više kao na mjesto gdje su zatvarani svi koji bi mogli oružjem napasti Jugoslaviju. Umjesto svojevrsnog pokušaja opravdanja istog, u ovome se udžbeniku iznosi točna brojka onih koji su ondje zatvoreni i mučeni.

h) Tito i nastanak Pokreta nesvrstanih

Pokret nesvrstanih je prikazan na jednak način kao u udžbeniku br.3, jedino se u novijem udžbeniku naglašava kako je padom socijalističkog sustava i sam Pokret izgubio na značaju.

⁶⁸ Bilandžić, D., Jelić, I. Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2*. Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 267.

i) Tito i politička previranja

U ovom je udžbeniku veći prostor pridat nacionalnim komponentama pojedinih naroda, pa se tako uvodi potpoglavlje o nacionalnim pokretima u Hrvatskoj, uz naglasak na *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*. Dalje se obrazlaže reakcija javnosti na istu: *Protiv autora Deklaracije pokrenule su lavinu političke hajke unitarističke snage (...). Pod pritiskom Tita i dijela čelnika Hrvatske, Centralni komitet SKH osudio je deklaraciju (...)*.⁶⁹ Međutim, onda kada je na sjednici Predsjedništva SKJ izvršen napad na hrvatsko rukovodstvo, *Tito je zaštitio hrvatsko rukovodstvo rekavši:.. ja sam ono što su oni govorili na savjetovanju isto govorio*.⁷⁰

U udžbeniku stoji da je sukob između republičkih i saveznih državnih organa rezultirao reformom Federacije 1971. godine. Ova potonja nije riješila probleme unutar Jugoslavije, ponajprije potrebu o iskazivanju vlastitog nacionalnog zanosa, potrebu za višestranačkim političkim sustavom itd. Međutim, kako se navodi, situacija Hrvatske i Hrvata je tih godina bila kompleksna, tim više što su *dvije supervelesile vladale svijetom, a one su bile veoma naklonjene Jugoslaviji. Čelnici tih sila, kao i većina državnika u svijetu, dodvoravali su se Titu. Bili su spremni podržati svaku njegovu odluku*⁷¹. Navodi se kako se Tito, uz inzistiranje E. Kardelja, V. Bakarića ali i drugih ipak odlučio na državni udar u Hrvatskoj. Osudio je hrvatsko vodstvo u Karađorđevu 1971. godine, čelnici pokreta dali su ostavke, dok su oni najistaknutiji osuđeni na zatvorske kazne. Zabranjeno je djelovanje mnogim časopisima i (kulturnim) institucijama te između ostalog i Matici hrvatskoj. Nakon ove osude spominje se Ustav iz 1974. kojim je ojačan suverenitet pojedinih republika.

j) Prikaz Titova lika nakon smrti (odnos prema njegovu liku u godinama koje su uslijedile nakon smrti)

Za razliku od udžbenika br. 2. i 3. gdje je prisutna slika Titova groba i počasne straže SFRJ, u ovome udžbeniku ista izostaje.

⁶⁹ Bilandžić, D., Jelić, I. Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2*. Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 272.

⁷⁰ Ibidem, str. 278.

⁷¹ Ibidem, str. 282.

k) Preinake i/ili novosti

Do značajnijih promjena u ovom udžbeniku dolazi pri kraju istog. U ovome se udžbeniku napominje kako je KPJ uvela diktaturu, žestoko progonila političke neistomišljenike i protivnike te uspostavila totalitarni režim po uzoru na SSSR. O gospodarskoj obnovi ovoga puta piše se kao dobrovoljnom ali istovremeno prisilnom radu i to primitivnim ručnim alatom. KPJ je prezentirana u negativnom kontekstu u dodanom dijelu koji govori o politici diskriminacije prema dijelu naroda koji je podržavao NDH. U ovome se udžbeniku po prvi puta spominje *Križni put*, ali i sukob komunističke vlasti s Katoličkom crkvom. Također, spominje se i opozicija vlasti, kao što je to tada bio HSS.

Kriza koja je započela 1971. godine, a trajala je i početkom devedesetih, se također spominje, ali se postavlja pitanje je li do nje došlo zbog slabog rada poduzeća ili zbog krive politike.

Očekivano, ovaj udžbenik, inače privremeno odobren od strane Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske, predstavlja tek šturo izvedenu preinaku dotadašnjih udžbenika, te se najvećim djelom negira jugoslavenstvo. Bivšu se državu predstavlja u negativnom svjetlu, a na površinu istovremeno izlaze događaji koji su sustavno potiskivani, poput Križnog puta: *Najtežu sudbinu doživjeli su zarobljeni ustaše koji su većom dijelom 1945. godine bez suđenja likvidirani, a domobranci i dio naroda bili su izloženi mukama na putu od slovensko-austrijske granice do logora i u svoja mjesta- od čega je i nastao naziv Križni put.*⁷²

Pažnja se posvećuje nacionalnim težnjama hrvatskog naroda unutar Jugoslavije i njegovom položaju unutar iste. Lik Josipa Broza u ovom slučaju doživljava tek sitne preinake, uz vidno smanjenje broja slika, i izostavljanje potpoglavlja. Posljednje su stranice ovog udžbenika posvećene raspadu SKJ, uvođenju višestranačkog sustava te Referendumu za samostalnu i suverenu Hrvatsku.

⁷² Bilandžić, D., Jelić, I. Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2*. Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 266.

5.3.2. Povijest za osmi razred osnovne škole (1995.)

Udžbenik *Povijest za osmi razred osnovne škole* tiskan je 1995. godine u izdanju *Školske knjige*.

a) Autor(i) udžbenika

Autor ovog udžbenika je Ivo Perić.

b) Izgled korica

Na omotu ovog udžbenika se nalazi reprodukcija V. Jordana *Hrvatski preporod*. Moguće je da se postavljanjem upravo ove slike na korice udžbenika želi ukazati na procvat i novu epohu tada već suverene i samostalne Republike Hrvatske.

c) Broj slika ili fotografija koje prikazuju Tita

Unutar udžbenika se nalaze dvije fotografije na kojoj je prikazan Josip Broz Tito.

d) Predgovor

U ovome udžbeniku nedostaje predgovor.

e) Titova uloga na čelu KPJ

Josip Broz Tito se spominje unutar poglavlja *Otpori i borba antifašističke Hrvatske* prilikom spominjanja KPJ, kao osoba koja je 1937. došla na čelo ove partije, a rodom je iz Hrvatskog zagorja (Kumrovca) te po struci metalski radnik.

Osim vidno oskudnijeg prostora koji je unutar udžbenika posvećen jačanju KPJ i Josipu Brozu Titu, po prvi se put spominje hrvatsko podrijetlo Josipa Broza.

f) Tito i NOB

Unutar poglavlja *Otpori i borba antifašističke Hrvatske* potpoglavlja su posvećena i nastanku prvog partizanskog odreda, organizaciji partizanske vlasti i antifašističke organizacije te borbi hrvatskog naroda unutar jugoslavenske antifašističke koalicije. Tito se spominje u svojstvu vrhovnog komandanta partizanskih odreda.

g) Titovo razilaženje sa Staljinom 1948. godine

Titov sukob sa Staljinom prikazan je na gotovo identičan način kao i prethodnih godina, ovoga puta nema postotka Staljinovih pristaša odnosno Titovih protivnika unutar Jugoslavije, već se osim Golog otoka, spominje sudbina obitelji (najčešće žena *izdajnika*) :

Mnogi su osumnjičeni kao informbirovci, uhićeni i osuđeni i na osnovi nedokazivih dojava. Osuđeni informbirovci bili su osuđeni najbrutalnijem zlostavljanju. Najviše ih je izdržavalo kaznu na zloglasnom Golom otoku na kojem su mnogi i umrli. Surovi pritisci vršeni su i na obitelj informbirovaca. Mnoge žene informbirovaca, da bi zadržale stan i ostale na svom radnom mjestu, bile su prisiljene zatražiti razvod braka.⁷³

h) Tito i nastanak Pokreta nesvrstanih

U kratkom i sažetom potpoglavlju o Pokretu, Tito se spominje kao državnik koji je uz bok druga dva državnika, Namera i Nehrua, osnovao Pokret nesvrstanih.

i) Tito i politička previranja

U zadnjem dijelu udžbenika riječ je o proglašenju samostalne i suverene Hrvatske države, a kao i udžbeniku br. 4, spominje se objava *Deklaracije*, previranja 1971. godine te naposljetku slom hrvatskog pokreta. Za razliku od udžbenika br. 4., gdje se također spominje gašenje nekih časopisa te kulturnih institucija poput Matice hrvatske, u ovom se udžbeniku ide korak dalje:

⁷³ Perić, I. *Povijest za osmi razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 133.

U toj bjesomučnoj protuhrvatskoj hajci najupornije su sudjelovali oni pojedinci koji su time dokazivali svoju odanost jednoulju komunističkog režima (zbog raznih osobnih privilegija i častohleplja), kao i svoju političku nezrelost i nerazumnost, a među njima bilo je i onih (iz redova srpske i crnogorske nacionalnosti) koji su time iskazivali svoju nesnošljivost prema Hrvatima.⁷⁴

Kako navodi udžbenik, Tito je na početku podržao hrvatski pokret, ali je ubrzo, suočen s ranim pritiscima (centralističkim i velikosrpskih snaga), ipak napao i osudio pojediničnosti iz hrvatskog političkog života, istaknute pristaše ovog pokreta.

j) Prikaz Titova lika nakon smrti (odnos prema njegovu liku u godinama koje su uslijedile nakon smrti)

Spominje se Titova smrt 1980. godine, i razvojni problemi koji su postojali dva desetljeća prije njegove smrti, a postoje i nakon 1980. godine.

k) Preinake i/ili novosti

Poglavlje Hrvatska u vrijeme završetka i neposredno nakon završetka Dugog svjetskog rata sadrži potpoglavlje Zločini u Bleiburgu i 'križni put' hrvatskog naroda gdje se proziva Tito i njegovi partizani koji su za vrijeme trajanja te po završetku rata počinili zločine, ali ta tema bila je i ostala nezacjeljiva i neprebolna rana. Kao takva vječno će podsjećati na hrvatske mučenike⁷⁵.

Naglašavaju se patnja i stradanja civila, koji su, iz straha prema Titovim partizanima, bježali iz Hrvatske prema zapadu, s nadom da će ih na području s Austrijom prihvatiti savezničke snage. Ondje ih je, prema pisanju udžbenika, dočekala predaja partizanima (od kojih su časnici zapovjednici bili pretežito srpske nacionalnosti), koji su tada učinili strašne zločine ubijajući ih raznim vrstama oružja. U udžbeniku zatim slijedi i ulomak knjige N. Tolstoja *Ministar i pokolji. Bleiburg i Kočevski Rog 1945*, gdje se spominje Tito: *Gotovo četvrt milijuna Hvata vraćeno je preko Drave i prepušteno Titu na milost i nemilost.*

⁷⁴ Perić, I. *Povijest za osmi razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 133.

⁷⁵ Ibidem, str. 133.

*Komunističke su se trupe i njihova politička policija pripremile da počine pokolje užasnije od svih grozota što su se zbile za četiri godine rata i okupacije*⁷⁶.

U udžbeniku se spominju i ostale Titove žrtve, nepodobne iz političkih razloga. Za primjer djelovanja komunističkih vlasti po pitanju onih *nepodobnih* se navodi Andrija Hebrang (stariji), *hrvatski komunist i hrvatski domoljub*. Prema pisanju udžbenika, svojim demokratskim razmišljanjem nije bio podoban za ukalupljivanje unutar partijskih htijenja, pa je tako krajem četrdesetih godina osuđen i pritvoren, pod optužbom da je učinio grešku u ratnom vremenu. Zatim je, kako se navodi, izviješteno da je ondje izvršio samoubojstvo, a zapravo je bio ubijen. Napominje se kako Tito kao glavi čelnik države nije mogao ne znati o ubojstvu te ga se iz tog razloga proziva kao glavnog i odgovornog za ubojstvo A. Hebranga: *Prema tome, Tito je kao šef države i partije ne samo suodgovoran nego i najodgovorniji za ubojstvo Andrije Hebranga*.⁷⁷

U poglavlju povezanom s raspadom komunističkih zemalja navode se slabosti SFRJ, a u njemu se između ostalog spominje Tito. U udžbeniku stoji kako su Titu vođe antifašističke borbe u Jugoslaviji, protivljenje Staljinu te Pokret nesvrstanih, osigurale određeni ugled u međunarodnoj zajednici.

Ipak, ističu se njegove mane kao čovjeka i čelnika države:

*Kao rukovodilac bio je čovjek sklon osobnoj vlasti, zatvarao je svoje protivnike, surađivao je i u likvidaciji nekih svojih suboraca (kao što je to npr. bio Andrija Hebrang), podržavao je nacionalni unitarizam, protivio se hrvatskoj državotvornoj ideji, onemogućavao je demokratizaciju i pridonosio kultu vlastite ličnosti. Kao čovjek bio je veoma sklon lagodnom životu.*⁷⁸

U ovome se udžbeniku, unutar poglavlja posvećenima SFRJ, najveći naglasak stavlja na položaj Hrvatske i Hrvata unutar iste, odnos vlasti spram protivnika režima te odnosu režima spram Katoličke crkve. Sama država i partija negativno su konotirani, a za razliku od udžbenika iz 1991. godine, lik Josipa Broza je također prezentiran u negativnom svjetlu.

⁷⁶ Perić, I. *Povijest za osmi razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 133.

⁷⁷ Ibidem, str. 133.

⁷⁸ Ibidem, str. 133.

5.2.3. Povijest za IV. razred gimnazije (1998.)

Udžbenik *Povijest za IV.razred gimnazije* tiskan je 1998. godine u izdanju nakladničke kuće *Alfa*.

a) Autor(i) udžbenika

Autor ovog udžbenika je Ivo Perić.

b) Izgled korica

Na koricama ovog udžbenika se nalaze sljedeće slike: 1. Posljednje zasjedanje Hrvatskog Sabora 1918. (I. Tišov), 2. Stjepan Radić među seljacima 1928. (I. Tišov), 3. *Justitia* (K. Hegedušić), 4. Zgrada muzeja Mimara, 4. Srušena katolička crkva u Saborskom (1991.), 6. Pripadnici HV-a s hrvatskom zastavom na tvrđavi u Kninu (1995.), 7. Nakon što je stigao vlak mira u Vukovar (1997.).⁷⁹

Udžbenik djeluje kao knjiga u kojoj se odražuju samo činjenice vezane uz nacionalnu povijest.

c) Broj slika ili fotografija koje prikazuju Tita

U udžbeniku su prikazane četiri Titove fotografije.

d) Predgovor

U predgovoru se autor obraća učenicima predstavljajući im, u kratkim crtama, glavne i burne događaje koji su obilježili 20. stoljeće. Ipak, ističe se jedan dio u kojem se autor odnosi na situaciju u Hrvatskoj: *Početakom zadnjeg desetljeća ovog stoljeća stvorena je napokon i obranjena samostalna, nezavisna i međunarodno priznata hrvatska država, a u kojoj se i povijest- za razliku od prethodnih vremena- može nesputano, slobodno izučavati, pisati i učiti.*⁸⁰

⁷⁹ Perić, I. *Povijest za IV. razred gimnazije*. Školska knjiga, Zagreb, 1998., nenumerirana stranica u udžbeniku.

⁸⁰ Ibidem, str. 5.

e) Titova uloga na čelu KPJ

Tito se spominje gotovo na jednak način kao i u udžbeniku br. 5., uz neke preinake i dodatke. Prvi se put u ovom udžbeniku spominje kao član ilegalne KPJ čiju su djelatnost nastojali ojačati ne samo on već i njegovi istomišljenici.

f) Tito i NOB

Kada je riječ o antifašističkoj borbi na jugoslavenskim prostorima, ne spominje se samo Tito kao vrhovni komandant partizanskih odreda, već se spominju i partizanske borbe:

Titove partizanske postrojbe od jeseni 1943. do jeseni 1944. postale su značajna vojna snaga od nekoliko stotina tisuća relativno dobro naoružanih boraca. Saveznici iz antifašističke kolacije potpomagali su Titovu vojsku kao svoga saveznika, uvjereni da je ona sama sposobna poraziti njemačke okupatore i domaće radne snage na cijelom prostoru bivše Jugoslavije.⁸¹

Istovremeno, u udžbeniku stoji kako su hrvatski civili bježali ispred Titove vojske:

Kako je vojska maršala Tita zauzimala sve veće prostore Hrvatske, mnogi su Hrvati, civili, iz raznih hrvatskih krajeva, a ponajviše s područja između Drave i Save, bježali prema Zagrebu, uplašeni saznanjima o nasiljima pojedinih partizanskih postrojbi (osobito onih u kojima su se nalazili srbijanci, koji su do partizanskog zauzeća Srbije u jesen 1944. bili pretežno u četničkim redovima i koji su mrzili sve što je katoličko i hrvatsko).⁸²

⁸¹ Perić, I. *Povijest za IV. razred gimnazije*. Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 177.

⁸² *Ibidem*, str. 179.

g) Titovo razilaženje sa Staljinom 1948. godine

U ovome se udžbeniku navodi kako je razlog sukoba SSSR-a i Jugoslavije Staljinovo zahtijevanje stvaranja jugoslavensko-bugarske federacije te istodobno njegovo sputavanje razvoja samostalnog jugoslavenskog gospodarskog razvoja. Staljinova je namjera bila, prema pisanju udžbenika, smijeniti Tita s rukovodećeg položaja ne bi li ostvario svoje zamisli. Nakon niza optužbi na račun jugoslavenskog rukovodstva, Tito i njegovi suradnici su ih odbacili, a onda je uslijedio obračun s pristašama Staljina i SSSR-a. U udžbeniku stoji kako su Staljinovi podržavatelji optuživani i bez dokaza završavali na Golom otoku gdje su mnogi i umrli.

h) Tito i nastanak Pokreta nesvrstanih

U ovome se udžbeniku Pokret nesvrstanih ne povezuje s Josipom Brozom Titom već s Jugoslavijom. Hladnoratovsko razdoblje, u kojem dolazi do podjele zemalja u Zapadni i Istočni blok, nije odgovaralo novonastalim, dekoloniziranim zemljama koje su se potom uključivale u Pokret nesvrstanih. Nadalje, u udžbeniku se spominje kako je Jugoslavija jedna od zemalja koja se priključila pokretu te se navode godine u kojima su održane konferencije državnika pokreta Nesvrstanih.

Jedina poveznica Josipa Broza Tita s Pokretom nesvrstanih spominje se u dijelu udžbenika posvećenom slomu socijalizma u SFRJ, gdje se u nekoliko rečenica opisuje djelovanje Josipa Broza kao čelnika države: *Imao je znatan ugled u svijetu zbog njegove uloge u antifašističkoj borbi u okupiranoj Jugoslaviji 1941.-1945., njegova odlučna otpora Staljinu 1948.-1953., stvaranja i usmjeravanja pokreta nesvrstanih zemalja od 1961.*⁸³

i) Tito i politička previranja

U vidu političkih previranja krajem šezdesetih godina, u ovome se udžbeniku spominje objava *Deklaracije* čije su potpisnike Partija i sam Tito osudili, nazivajući ih razbijačima *bratstva i jedinstva*. Prema pisanju udžbenika, dio se hrvatskih političara deklarirao protiv centralizma nacionalnog unitarizma ali su naposljetku, zbog straha od partijskog vodstva,

⁸³ Perić, I. *Povijest za IV. razred gimnazije*. Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 220.

ipak napali tzv. *hrvatski nacionalizam*. Tito je najprije, kako je istaknuto, pratio hrvatske zahtjeve, a zatim je pod pritiskom protuhrvatskih snaga izveo politički udar. Napao je istaknutije ličnosti SKH, a tada je, po pisanju, u Hrvatskoj započela strašna represija te su svi sudionici nacionalnog otpora javno prozvani na odgovornost.

j) Prikaz Titova lika nakon smrti (odnos prema njegovu liku u godinama koje su uslijedile nakon smrti)

Tito je prikazan na gotovo jednak način kao i u udžbeniku br. 5⁸⁴, jedina je razlika ispuštanje zagrada u kojoj se spominje Titovo smaknuće Andrije Hebranga (starijeg).

k) Preinake i/ili novosti

Kao primjer nehumanog ponašanja prema političkim neistomišljenicima spominje se A. Hebrang (stariji), jednako kao i u udžbeniku br. 5. U udžbeniku br. 5 se direktno povezuje Josipa Broza s njegovim ubojstvom dok u ovom udžbeniku nedostaje upravo ta konstatacija i direktna optužba Tita u upletenost u slučaj Hebrangova ubojstva.

Na temelju Petrunjarove podjele o pojedinim udžbenicima povijesti koji se mijenjaju od 1996. godine, ovaj udžbenik ne spada u tu skupinu, barem ne kada se uzme u obzir obrada gradiva povezanog uz Jugoslaviju i Josipa Broza Tita. Tekst je gotovo podjednak udžbeniku br. 5, autor je identičan, a jedino značajnija promjena se manifestira u vidu izmijenjene izdavačke kuće.

⁸⁴ Vidi str. 33.

6. Politika i obrazovanje u vrijeme SFRJ

Završetkom Drugog svjetskog rata Komunistička je partija Jugoslavije imala neograničenu moć u upravljanju državom i uplitala se u sve društveno-političke sfere. Partija je određivala u kojem će se smjeru razvijati zemlja, dok je konkretizaciju istog prepuštala državnim organima. Ključnu ulogu za donošenje ključnih odluka u polju prosvjete, znanosti i kulture donosio je *Centralni komitet KPJ i Politbiro*, a provođenje odluka se odvijalo kroz tijela zadužena za znanost, kulturu i prosvjetu (Agitprop odjeljenja/uprave, školske komisije).⁸⁵

Raskid s SSSR-om poprilično je uzdrmao jugoslavenski društveni sustav. Iz toga je razloga 1955. osnovana *Ideološka komisija Centralnog komiteta SKJ* te i republička ideološka komisija. U centru zbivanja ove komisije bilo je područje društvenih znanosti, marksističko obrazovanje te ideološki odgoj mladih, uz provjeru nastavnog kadra koji predaje takve predmete na raznim institucijama.⁸⁶

Pedesetih i šezdesetih godina u dokumentima *Ideološke komisije* ističe se pretjerana zatvorenost omladine u nacionalne okvire što rezultira nedovoljnim poznavanjem kulture i povijesti drugih jugoslavenskih naroda, a smatralo se to važnim u podizanju svijesti o društvenoj zajednici.⁸⁷

Ipak, nacionalni kontrasti i tenzije koji se pojavljuju unutar određenih nacija neće biti više zanemarivani prilikom tiskanja udžbenika od sedamdesetih godina nadalje. Ti se kontrasti, doduše pojednostavljeno opisani, počinju spominjati, uz razna nacionalistička previranja unutar udžbenika, a kako navodi Petrungaro, *sudimo li na temelju udžbenika povijesti, pomislit ćemo da je socijalistička Jugoslavija u biti neometano i uspješno nastavljala svoj život*.⁸⁸

Godine 1975. provedena je školska reforma drugoga stupnja, s ciljem oblikovanja školstva po načelima samoupravnog socijalizma, što je za cilj imalo pripremati učenike za fizički rad te uspostavljanje odnosa između obrazovanja i proizvodnje. Tada je gimnazijski program

⁸⁵ Koren, S. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.1990)*. Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 32.

⁸⁶ Ibidem, str. 45.

⁸⁷ Ibidem, str. 47.

⁸⁸ Petrungaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004*. Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 93.

izmijenjen, a umjesto njega je uvedeno usmjereno obrazovanje, koje je težilo prema tehničkim i prirodoslovnim predmetima.⁸⁹

Kada je riječ o ciljevima odgoja i obrazovanja u SFRJ, dovoljno je osvrnuti se na Ustav iz 1974., odnosno na onaj dio koji o njima govori:

Odgoj i obrazovanje temelje se na tekovinama suvremene znanosti, posebno marksizma, kao osnovama naučenog socijalizma, služe osposobljavanju radnih ljudi za rad i za samoupravljanje i njihovu odgoju u duhu tekovina socijalističke revolucije, socijalističke etike, samoupravnog demokratizma, socijalističkog patriotizma, bratstva i jedinstva, ravnopravnosti naroda i narodnosti i socijalističkog internacionalizma. Cilj je odgoja i obrazovanja stjecanje znanja utemeljenog na suvremenim dostignućima znanosti i znanstvenog gledanja na razvoj prirode i društva, stjecanje marksističkog pogleda na svijet, upoznavanje s pravima i dužnostima građana u samoupravnom socijalističkom društvu, osposobljavanje za društveno koristan rad i razvijanje socijalističke svijesti. Odgoj i obrazovanje razvijaju osjećanje pripadnosti svojem narodu odnosno narodnosti, ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije, vjernost socijalističkoj domovini, Socijalističkoj Republici Hrvatskoj i Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, spremnost i sposobnost na obranu njihove nezavisnosti i teritorijalne cjelokupnosti, poštivanje drugih naroda, internacionalizam i međunarodnu solidarnost.⁹⁰

⁸⁹ Petrungaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.* Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 88.

⁹⁰ Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 8/74, 1974.

6.1. Politika i obrazovanje početkom devedesetih godina

Neposredno nakon proglašenja nezavisnosti Republike Hrvatske u lipnju 1991. godine, čitav se sustav obrazovanja, pod ingerencijom Ministarstva kulture i prosvjete, počinje mijenjati. Prvotni nastavni plan i program za povijest nastao je tijekom 1991. godine, u vremenima karakteriziranim tranzicijom i ratom. Vrlo su vjerojatno zbog toga tadašnji udžbenici proglašeni privremenima, kao i sam nastavni plan i program. Mnogi su profesori kritizirali nastavni plan i program početkom devedesetih godina, pa su urađene neznatne preinake te je opet privremeni program odobren 1995. godine. Dvije godine poslije, 1997. objavljuje se konačan odnosno stalni nastavni plan i program. U prvim godinama novonastale hrvatske države izbor članova povjerenstva od strane Ministarstva prosvjete zaduženog za odobrenje udžbenika postaje metom kritika od strane hrvatskih povjesničara zbog nedovoljno jasno definiranog načina prosudbe istih.⁹¹

Promjene u obrazovanju u postsocijalističkoj fazi uvjetovane su transformacijom političkog sustava. Raspadom SFRJ se preobražava društveni sustav u kojem je sfera politike igrala važnu ulogu te je mogla kontrolirati sferu obrazovanja. Glavne su se odrednice programa nove vlasti, a vezane uz obrazovanje, odnosile na novi školski *sustav koji će biti u državotvornoj funkciji, oslobođen od idejnih i vrijednosnih pretpostavki socijalizma* (uz težnju za deideologizacijom i demokratizacijom školskog sustava).⁹²

Sam je koncept deideologizacije podrazumijevao revidiranje nastavnih programa i udžbenika, što se posebno odnosilo na nacionalne predmete kao što su to zemljopis (geografija), hrvatski jezik i povijest. Plan rekonstrukcije sadržaja korespondira s političkim stavovima koje zastupa vladajuća stranka, a istog su se držale i novonastale recenzentske komisije koje su predlagale izmjene u udžbenicima.⁹³

Godine 1995. u Republici Hrvatskoj započinje s djelovanjem *Odjel za udžbenike* pri Ministarstvu prosvjete i športa, te se tada objavljuju natječaji za autore i izdavačke kuće čime polako spomenuti monopol u izdavaštvu postaje stvar prošlosti.⁹⁴ Nakon kritike načina i

⁹¹ Petrunžaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.* Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 95.

⁹² Baranović, B. „Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj“. *Revija za sociologiju*, sv. XXV., br. 3-4, 1994., str. 202-211.

⁹³ *Ibidem*, str. 202-2011.

⁹⁴ Nevia Močinić, S. „Analiza udžbenika prirode i društva u školama talijanske manjine“. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, sv. II., br. 2, 2006., str. 28.

kriterija po kojima se predlažu, odnosno vrše promijene unutar udžbenika, tek se početkom 2000. godine osniva *Povjerenstvo za prosudbu školskih udžbenika*, koje sačinjavaju sveučilišni profesori te osnovnoškolski i srednjoškolski nastavnici. Funkcija ovog povjerenstva zapravo je savjetodavne prirode jer je konačna odluka o udžbenicima koji će se koristiti u rukama resornog ministra.⁹⁵ Tek će *Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu* iz 2001. godine sadržavati određene klauzule vezane uz tiskanje i samo odobrenje udžbenika.⁹⁶

⁹⁵ Petrunžaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004.* Srednja Europa, Zagreb, 2009., str. 95.

⁹⁶ Nevia Močinić, S. „*Analiza udžbenika prirode i društva u školama talijanske manjine*“. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, sv. II., br. 2, 2006., str. 28.

7. Kvantitativna analiza udžbenika (grafički prikaz)

U nastavku slijedi tablica koja kvantitativno prikazuje spomen Josipa Broza Tita u udžbenicima:

1. *Čovjek u svom vremenu* (1987.)
2. *Povijest 2* (1986.)
3. *Povijest 2* (1990.)
4. *Povijest 2* (1991.)
5. *Povijest za osmi razred osnovne škole* (1995.)
6. *Povijest za IV. razred gimnazije* (1998.)

Tablica 1. Kvantitativna analiza Josipa Broza Tita uz pojedine događaje.

	Broj fotografija koje uprizzoruju Josipa Broza Tita	Titova uloga na čelu KPJ	Titova uloga unutar NOB-a/ antifašističke borbe	Titovo razilaženje sa Staljinom 1948. godine	Tito i pokret Nesvrstanih	Tito i politička previranja	Tito i poslijeratna stradanja	Tito i ubojstvo Andrije Hebranga (starijeg)	Titova smrt i ocjena njegove vladavine
Udžbenik br. 1	9	10	19	4	7	1	0	0	0
Udžbenik br. 2	16	10	17	2	5	0	0	0	1
Udžbenik br. 3	16	10	17	2	5	0	0	0	1
Udžbenik br. 4	6	2	8	2	5	1+1*	1	0	0
Udžbenik br. 5	2	2	4	2	1	1*	2	2	1+1
Udžbenik br. 6	4	2	4+2*	2	1	1+2*	2	0	1+1*

*podebljane su brojke koje označavaju spomen Josipa Broza Tita u *negativnom* kontekstu.

Unutar tablice se nalaze analizirani udžbenici te stavke vezane uz Tita koje su uzete u obzir te su prozrete prilikom analize. Kvantitativna je analiza rađena tako da se izbrojao spomen Josipa Broza Tita unutar poglavlja i potpoglavlja šest udžbenika, kroz spektar promatranih elemenata.⁹⁷

Broj fotografija koje prikazuju Josipa Broza Tita znatno je veći u udžbenicima iz SFRJ. Konkretno, najveći broj fotografija koji se pojavljuju u jednom udžbeniku iz SFRJ, dakle šesnaest, i najveći u jednom od udžbenika Republike Hrvatske, što iznosi ukupno šest fotografija, razvidno pokazuju gotovo trostruko umanjenje ukupnog broja fotografija. Osim toga, iz tablice je vidljiv znatno manji spomen Tita u svojstvu čelne uloge u KPJ, kad usporedimo udžbenike korištene u SFRJ i one korištene u Republici Hrvatskoj. Dok udžbenici u SFRJ Tita kao čelnu osobu KPJ spominju deset puta, udžbenici korišteni u Republici Hrvatskoj spominju isto dva puta.

Ipak, najvidljivija razlika udžbenika korištenih u SFRJ i onih korištenih u Republici Hrvatskoj uočava se u vidu broja spomena Titove uloge unutar NOB-a: dok je u udžbenicima korištenim u SFRJ ta brojka izrazito visoka (devetnaest i sedamnaest spomena⁹⁸), u udžbenicima korištenim u RH ista opada (osam, šest i četiri spomena).

Istodobno, spomen Titovog razilaženja sa Staljinom je podjednak u gotovo svim udžbenicima, izuzev udžbenika br. 1., gdje je spomen dvostruko veći u odnosu na ostale udžbenike.

Pokretu nesvrstanih i Titu, kao jednom od utemeljitelja istog, posvećuje se znatno više prostora u udžbenicima SFRJ, izuzev udž. br. 4.⁹⁹, gdje je brojčani spomen jednak udž. br. 2. i 3.

Politička se previranja s kraja šezdesetih te početka sedamdesetih godina prošlog stoljeća detaljnije opisuju u udžbenicima Republike Hrvatske, a u tom je slučaju povezanost (odnosno spomen Josipa Broza Tita unutar tog konteksta) negativno konotirana.

⁹⁷ Ukoliko se unutar tablice pojavljuje broj nula, to ne znači da se određeni element ne pojavljuje u udžbenicima, već da se u konkretnim poglavljima i/ili potpoglavljima isti ne povezuje s Josipom Brozom Titom.

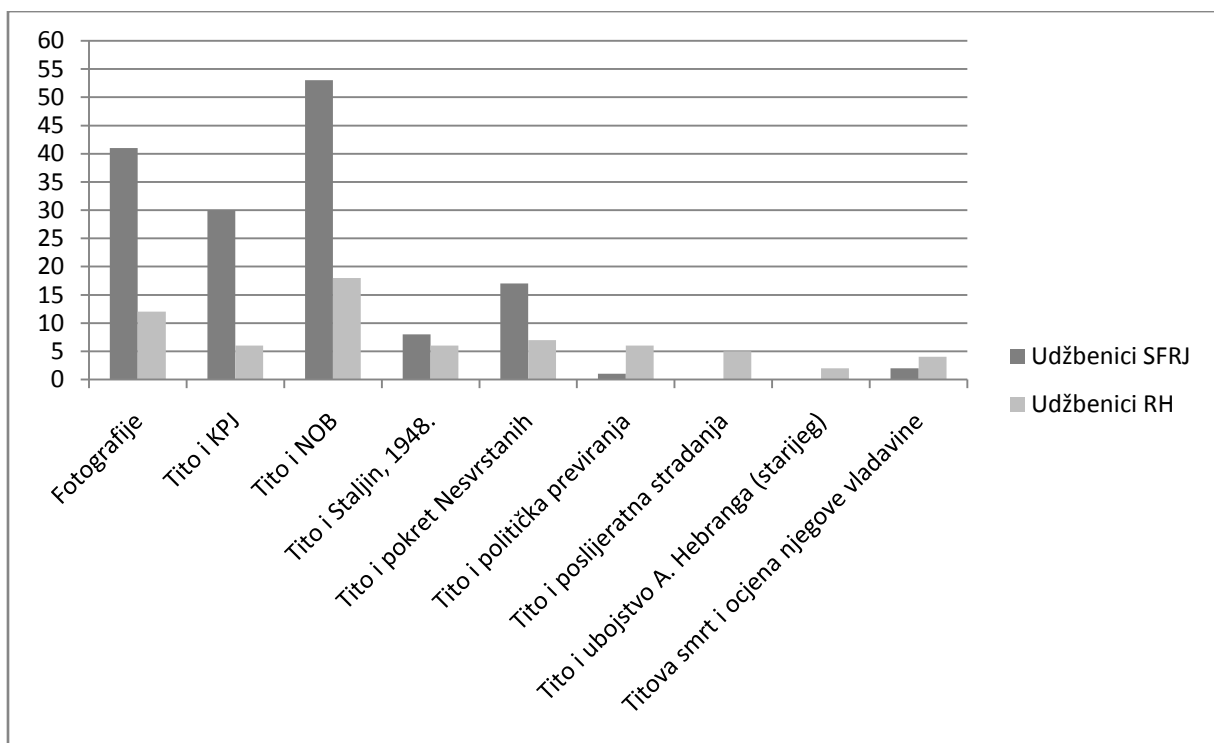
⁹⁸ Provizorna mjerna jedinica korištena i „osmišljena“ u svrhu prebrojavanja za kvantitativnu analizu konkretnih (mjernih) elemenata u ovom radu.

⁹⁹ Riječ je o udžbeniku istih autora kao i u slučaju udž. br. 2 i 3.

Element, koji se povezuje uz Tita i pojavljuje se u udžbenicima iz Republike Hrvatske, a izostaje u onima iz SFRJ, je pokolj u Bleiburgu i (na) Križnom putu. Isto tako, u istim se udžbenicima pojavljuje Andrija Hebrang (stariji), odnosno slučaj njegovoga ubojstva, koje je u udžbeniku br. 5. povezano s Titom.

Iz posljednjeg je stupca vidljiv spomen Titove smrti i ocjena njegove vladavine. U dva udžbenika iz SFRJ nalazi se fotografija Titovog groba, a samo se u zadnja dva (udž. br. 5. i 6.) daje konkretna ocjena njegove vladavine, koja je pretežito negativna.

Grafikon 1. Generalna usporedba spomena Josipa Broza Tita unutar udžbenika iz SFRJ i Republike Hrvatske.

Grafikon 1. Pokazuje usporedni kvantitativni spomen Josipa Broza Tita u udžbenicima SFRJ i Republike Hrvatske.

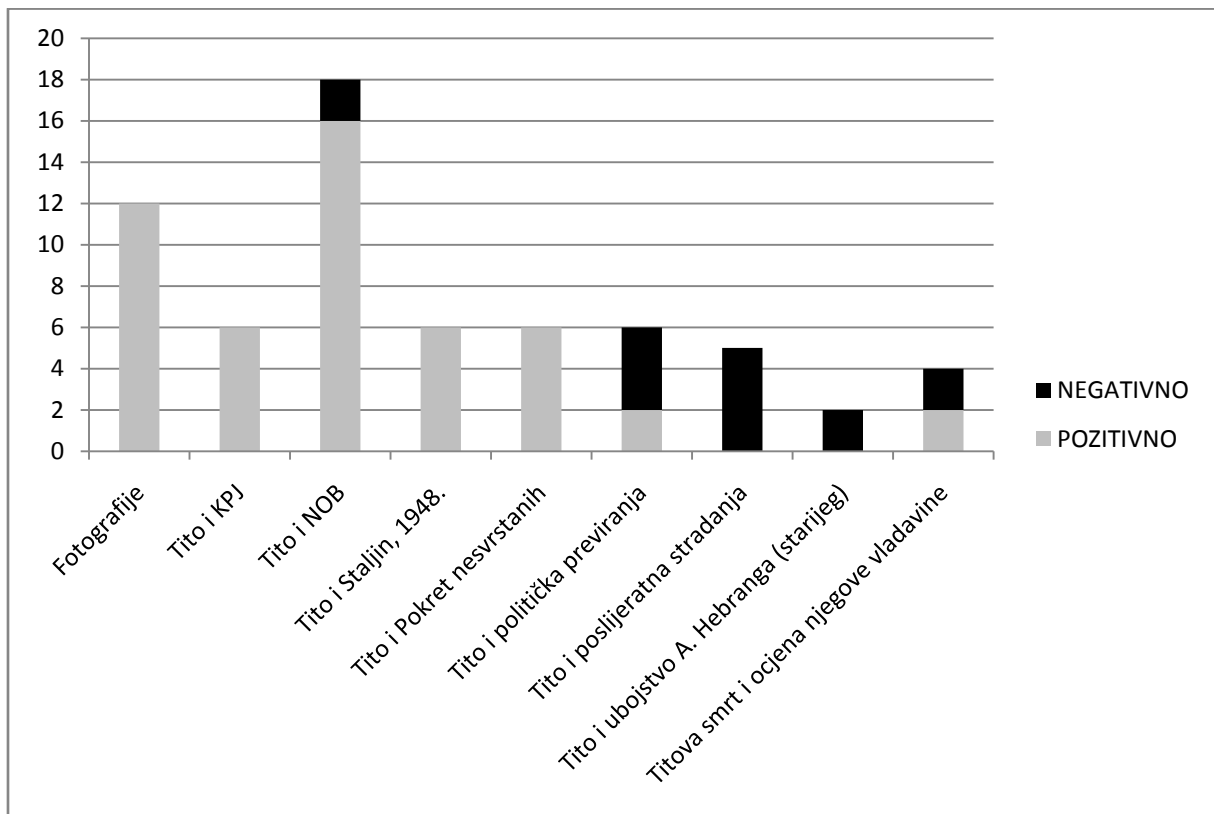
Najvidljivija je razlika po pitanju spomena Tita i NOB-a, pa se tako isto pojavljuje više od pedeset puta u udžbenicima iz SFRJ, a osamnaest u udžbenicima iz Republike Hrvatske. Nadalje, poprilična je razlika vidljiva u broju prikazanih fotografija: u udžbenicima

korištenima u SFRJ ta brojka premašuje broj četrdeset, dok je u ovim drugim udžbenicima, korištenima u Republici Hrvatskoj, ta brojka manja te iznosi dvanaest fotografija.

Također, određen se stupanj različitosti očituje po pitanju spomena Tita i KPJ. U udžbenicima iz SFRJ ovaj se element pojavljuje trideset, a u udžbenicima iz Republike Hrvatske šest puta.

Naposljetku, istaknutija se razlika očituje i kada je riječ o Titu i Pokretu nesvrstanih: u slučaju udžbenika iz SFRJ riječ je o sedamnaest spomena, a u slučaju udžbenika iz Republike Hrvatske o njih sedam.

Grafikon 2. Pozitivno i negativno konotirani spomen Josipa Broza Tita u udžbenicima Republike Hrvatske.

Grafikon 2. prikazuje negativno i pozitivno konotiranje spomena Josipa Broza Tita u udžbenicima iz Republike Hrvatske.

Iz prikazanog, manjim je dijelom prisutna negativna konotacija Josipa Broza Tita i njegove uloge u NOB-u, većim dijelom kada su u pitanja politička previranja šezdesetih i

sedamdesetih godina, a u potpunosti kada govorimo o njegovoj povezanosti s Bleiburgom i ubojstvom Andrije Hebranga (starijeg). Posljednja stavka u grafikonu ukazuje na polovično negativnu konotaciju Josipa Broza Tita u kontekstu njegove smrti i ocjene vladavine.

Tabelarni i grafički prikazi potvrđuju očekivanu razliku. O stupnju (broju) razlike može se raspravljati, no neke od razlika temeljne su i neminovno sigurne. Predstavljena kvantitativna analiza koja potvrđuje (ono što je) viđeno u onoj kvalitativnoj.

8. Zaključak

Iz kvalitativne i kvantitativne analize određenih stavki u udžbenicima korištenim u vrijeme SFRJ i Republike Hrvatske, vidljiva je razlika u prikazu lika Josipa Broza Tita. U udžbenicima iz SFRJ Josip Broz Tito je prikazan (najčešće) kroz prizmu ukrasnih pridjeva i podebljanih ključnih riječi unutar teksta, kako bi se istaknula njegova važnost u analiziranim stavkama/elementima. Popriličan je i broj fotografija Josipa Broza Tita u udžbenicima iz SFRJ. Iščitavanjem udžbenika toga razdoblja, nameće se zaključak o poprilično idiličnom prikazu njegova lika, čiji su postupci doprinijeli međunarodnom ugledu u svijetu. Istovremeno, neki se drugi događaji, kao što su to politička previranja šezdesetih i sedamdesetih godina vješto pojednostavljaju.

Početak devedesetih, proglašenjem Republike Hrvatske, bilo je potrebno isticati sve one elemente koje sačinjavaju i naglašavaju osjećaj pripadnosti hrvatskom narodu. Iz tog razloga ne čudi stavljanje naglaska na potiskivan hrvatski identitet u jugoslavenskoj državi i uzimanje primjera Andrije Hebranga (starijeg), koji je svoje neslaganje s vodstvom Partije platio životom.

Sukladno istaknutim općim obilježjima udžbenika korištenim u Republici Hrvatskoj, te napravljenom analizom lika Josipa Broza Tita u korištenim udžbenicima, može se zaključiti kako njegov spomen doživljava preinake u vidu ispuštanja, smanjivanja i ocrnjivanja.

Isto tako, valja istaknuti kako su autori zaduženi za pisanje većine analiziranih udžbenika isti, prema tome očita je korelacija između udžbenika i (osjetljivih) godina u kojima su pisani, a samim time i umiješanost Partije i vladajuće stranke, odnosno njihovih odgovornih organa u sam proces odobrenja udžbenika i sadržaja istih.

Odgovor na postavljeno pitanje s početka rada: *U kojoj su mjeri politička događanja na jugoslavenskom tlu utjecala na prikaz lika Josipa Broza Tita u udžbenicima iz povijesti?* možemo iščitati iz kvalitativne analize, ali i tabelarnog prikaza.

Evidentno je (i očekivano) da je promjenom vlasti došlo do drugačijeg prikaza Josipa Broza Tita u udžbenicima koji su korišteni u Republici Hrvatskoj. Unatoč tome, valja spomenuti kako su analizirani udžbenici korišteni u Republici Hrvatskoj nastali neposredno u ratnim i poslijeratnim devedesetim godinama, a prvi će zakon, kojim se regulira sam postupak pisanja i odobravanja udžbenika, biti donesen (tek) 2001. godine.

Preporuka 1283. o povijesti i učenju povijesti u Europi donijeta je 1996. godine, kada je i objavljena u Hrvatskoj. Iste godine započinje i *ново razdoblje* u pisanju udžbenika povijesti, što međutim nije vidljivo iz ovdje analiziranog udžbenika tiskanog dvije godine kasnije. Prema tome, ovaj rad može poslužiti kao polazišna točka jedne opsežnije analize koja bi, obuhvate li se udžbenici povijesti izdani nakon 1998. godine, mogla ponuditi daljnji uvid u promatranje prostora kojeg u udžbenicima zauzima Josip Broz Tito.

Uzme li se u obzir činjenica da je udžbenik najkorišteniji izvor znanja za učenike, tada je jasno da sadržaj istog itekako utječe na formaciju učeničkog identiteta i odnosa prema pojedinim povijesnim događajima i ličnostima.

9. Literatura

KNJIGE:

- Bilandžić, D., Jelić, I., Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2. Školska knjiga*, Zagreb, 1986.
- Bilandžić, D., Jelić, I., Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2. Školska knjiga*, Zagreb, 1990.
- Bilandžić, D., Jelić, I., Matković, H., Pavličević, D., Stančić, N., Vukadinović, R. *Povijest 2. Školska knjiga*, Zagreb, 1991.
- Cindrić, M. Miljković, D. Strugar, V. *Didaktika i kurikulum*. IEP-D2, Zagreb, 2012.
- Koren, S. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.1990)*. Srednja Europa, Zagreb, 2012.
- Koren, S. *Jugoslavija: pogled u razbijeno ogledalo. Tko je „onaj drugi“? U: Klio na Balkanu. Usmjerenja i pristupi u nastavi povijesti*. Srednja Europa, Zagreb, 2005.
- Lovrenčić, R., Jelić, I., Vukadinović, R., Bilandžić, D. *Čovjek u svom vremenu. Udžbenik povijesti za VII razred*. Školska knjiga, Zagreb, 1987.
- Maletić, F. *Tko je tko u Hrvatskoj*. Golden Marketing, Zagreb, 1993.
- Miočević Rendić, I. *Učenik istražitelj povijesti. Novi smjerovi u nastavi povijesti*. Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Najbar-Agičić, M. *U skladu s marksizmom ili činjenicama? Hrvatska historiografija 1945.-1960*. Ibis, Zagreb, 2013.
- Petrungaro, S. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004*. Srednja Europa, Zagreb, 2009.
- Perić, I. *Povijest za osmi razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- Perić, I. *Povijest za IV. razred gimnazije*. Alfa, Zagreb, 1998.
- Poljak, V. *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Školska knjiga, Zagreb, 1980.
- Procacci, G. *Carte d'identità. Revisionismi, nazionalismi e fondamentalismi nei manuali di storia*. Carocci, Roma, 2005.
- Radelić, Z. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Školska knjiga, Zagreb, 2006.

ELEKTRONIČKI IZVORI:

Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47587>

Ishodi učenja i kurikulum povijesti.

URL: https://www.azoo.hr/images/izdanja/nastava_povijesti/03.html

Školska knjiga. URL: <https://shop.skolskajniga.hr/o-nama>

ČLANCI:

Artuković, M. „*U spomen dr. Ivanu Jeliću (1947-2008)*“. *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. VIII., br. 1, 2008.

Baranović, B. „*Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj*“. *Revija za sociologiju*, sv. XXV., br. 3-4, 1994.

Bušljeta, R. „*Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009*“. *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu*, sv. I., br. 2, 2011.

Nevia Močinić, S. „*Analiza udžbenika prirode i društva u školama talijanske manjine*“. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, sv. II., br. 2, 2006.

Posavec, V. „*Povjesničari i "povjesničari"*“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. XXX., br. 1, 1998.

PRAVNI AKT:

Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 8/7., 1974.